

4085

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

సంపాదకులు : పి.వెంకటేశ్వరమూర్తి ప్రెస్ : పి.వి.ఆర్.ఎస్.

(Journal of the Telugu Academy)

ప్రధానపత్రికాసమయము.

సంపాదకులు : పి.వెంకటేశ్వరమూర్తి

పరిషత్ : పి.వి.ఆర్.ఎస్.

ప్రచురణ : పి.వి.ఆర్.ఎస్.

ప్రచురణ : పి.వి.ఆర్.ఎస్.

ప్రచురణ : పి.వి.ఆర్.ఎస్.

- సీ. జగదుద్ధతికిని బీజము ప్రధాన మన నీక్ష త్యాదివీశునశబ్దవాది
 బారి నీశుఁ డే నని భోగమాత్రేత్యాద్యుద్ధాహృతిస్ఫూర్తి మాయావివాది
 ఫలియించుఁ గ్రియ యనా ఫలమతయిత్యాదినర్వేకుఁ గొననియపూర్వవాది
 శాస్త్రయోనిత్యాదినరణి నీశ్వరునిఁ దెల్పెడుననుమాన మనీలువాది
- గీ. నిత్యులం డెల్ల నిత్యుఁ డన్యుత్యురూక్తి, త్షణికనర్వజ్ఞ తేజ సాగతవివాది
 ననువపత్తేర్న యనుసూత్ర మాదియైన, వాని నృపతీశుఁ బ్రత్యక్షవాది గలిచె.

ఇందుఁ గవికిఁ గల మతశాస్త్రజ్ఞానము వెలువడుచున్నది. ఈ శ్రుతికాఠిన్యమునకుఁ గూడ రెండుకారణములు కలవు. కవి కన్నడదేశపురాజగుటఁ గన్నడ శబ్ద ప్రయోగములఁ జేయుటచే నాంధ్రభారతి బాగుగనుపయోగింప నశక్తుఁ డయ్యె. రెండవది సంస్కృతశబ్దప్రయోగ మై యున్నది. ఇది యీతనికే కాక రామరాజభూషణుడు పెద్దన యెఱ్ఱాప్రెగడ మున్నగు మహాకవిశ్వరులకుఁ గూడ లక్షణ మై యున్నది. ఈరెండుకారణములవలనఁ గల్గినశ్రుతికాఠిన్యమును మనము దిగ్గఁద్రోయ లేకపోయినప్పటికి మొత్తముమీఁద శైలి మతవిషయక మైవగ్రంథ కథకుఁ దగినటులొప్పారుచున్న దని చెప్పటకు నెంతమాత్రము సందేహములేదు.

ఇఁక రసవిషయమై విచారించినయెడల రసాధిక్య మేమియు సంతఁగఁ గానఁబడదు. అయిదవయాశ్వాసమునందు ఋతువర్ణనములయందు నుత్తరాయణ వర్ణనమునందును శృంగారరసము స్ఫురించుచున్నది. ఆఱవయాశ్వాసమునందు రాక్షసవైష్ణవసమాగమమునందు భయ, భయానక, వీర, భక్తిరసములు కూడ నక్కడక్కడ స్ఫురించుచున్నవి. ఈరసవిషయము నలంకారవిషయమును గూర్చి చర్చించినపిదప నుదాహరించెద.

అలంకారసమ్మద్ధివిషయమై విచారణచేసినచో నాముక్తమాల్యదయందుఁ దెక్కుప్రదేశముల నలంకారగర్భితము లై నపద్యంబులు కనఁబడుచున్నవి. ఈ పైవాక్యమును దృఢపఱచుటకు విష్ణుచిత్రియమునందలి యీక్రింది పద్యము నుదాహరించుచున్నాను.

సీ. పలికి తుత్తేత్తోవముల జాతి పెంపెక్క రసికు లా నన మదాలసచరిత్ర
 భావధ్వనివ్యంగ్యనేపథి గాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీతిసంబు
 శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్పి కూర్చితి నకలకథాపార సంగ్రహంబు
 త్రోవ్రభుచ్చటలు విచ్చుగ రచించితి నూక్తినైపుణి క్షానదంతామూర్ఖుతి

గీ. మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచన మెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
వంద్రభాష యసాధ్యులె యందు నొక్క
కృతి వినిర్మింపు మిశ మాకుఁ బ్రియము గాఁగ.

ఈ పైపద్యమువలనఁ గృష్ణదేవరాయలకవిత్యము సాధారణముగ రసాలంకార విలసిల్లెమై రాజులుచున్నది యని స్పష్టముగఁ జెలియుచున్నది. మఱియుఁ గవికృతము లగుగ్రంథములు నాతని యుభయభాషాసాండిత్యము నాముక్తమాల్యదరచనయందుఁ దనకుఁ గలిగిన బుధజనప్రోత్సాహము నీపద్యమువలన విశద మగుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయ లసాధారణసాండిత్యము కలవాఁ డని తత్కృతగ్రంథరాజమందు నిలరాగునలంకారసమ్మద్ధియే తెలుపుచున్నది. ఉత్పేక్ష, అర్థాంతరన్యాసము, హేత్వవహ్నుతి మున్నగు ననేకము లైనయలంకారములు గ్రంథమందుఁ గనఁబడుచున్నను గవిపక్షపాత మున్నేత్రాన్వభావోక్త్యలంకారములందున్నటులు తనభయాలంకారగర్భితములై గ్రంథమం దెల్లెడ విలసిల్లు పద్యరాజములే విశదీకరించుచున్నవి. ఆముక్తమాల్యదయందలి యలంకార సమ్మద్ధిఁ జూపుటకు నాల్గవయాశ్వాసమునందు రాజులుదశావతారపద్యంబులే చాలు. అయినను రసాలంకారగుంఫితము లైన కొన్నిపద్యములను గ్రంథమునుండి తీసి యీవిషయము నుదాహరించెద.

మ. మునుపే చంద్రబలంబు గల్గి మలయంపుం గమ్మలేగాడ్పుఁడే
రున నేతెంచులతాంతబాణునకు నూర్యుండు న్నహిం గ్రొత్తగా
ననుకూలింఁచె గలంబున స్వీరహిణీప్రాణాపహారంబునే
యన యూహించు విధాతకృత్య మది యేలా మాను నెప్పట్టునఁ. ఆ. 5.

ఈపద్యమునందు శృంగారరసము, అర్థాంతరన్యాసాలంకారమును గూడ స్ఫురించుచున్నవి.

ఉ. కుప్పవముల్పదల్పి రితిగుబ్బల నొత్తిలి హత్తి వేగుజా
మిప్ప లలర్చుగాప్పల కథీకుఁ గ్రమంబున ఘర్తశంకమై
నుప్పతిలంగ దోమతెర లుప్పుర మెత్తిరి దక్క హామ్యము
లైప్పుర మైనలోహశకటి ప్రకటికరణంబుఁ గామినుల్.

ఇందు శృంగారరసము, స్వభావోక్త్యలంకారమును రాజులుచున్నవి.

క. తనుమధ్య వశిభంగము, లను గూర్పంగ, నవియుఁ దత్కులముల యగుటఁ గం
తునియిడినవ త్తితే కనఁ, జనునొడ్డాణమున నడుము చామకునమరుగ.

క. లేఁగాఁదీఁగ నితంబముప్రేగునఁ, దైవప్రటయుఁ గని విరించి బిగింపఁ
లోఁగి ముడి యిడియె వదలుగ, నాఁ గోక స్తనిగభీరనాభి చెలంగుగ.

ఈరెండుపద్యములయందు శృంగారరసమును, వరుసగ రూపకోణాపితోత్పేక్షయు నుపమోత్థాపితోత్పేక్షయు నగపడుచున్నవి. మఱియు గ్రంథప్రారంభమునఁ జేయఁబడిన శ్రీవిలుబుత్తూరుపురవర్ణనమునందు స్వభావోక్త్యలంకార మమితముగ నుపయోగింపఁబడినది. ఇంతియ కాక యైదవయాశ్వాస మంతయు శృంగారరసపూరిత మై వివిధాలంకార గర్భితమై ప్రకాశించుచున్నది. పైని జెప్పఁబడిన పద్యములు కాక నాల్గవయాశ్వాసమునుండి దశావతార పద్యంబులఁ గొన్నింటి నిం దుదాహరించి యింతతో రసాలంకారప్రశంసను ముగించెద.

చ. ఎలమి యుగాంతవారి కెదురెక్కులతటి న్వడిఁ దాలుగవ్వారం

బులఁ జనునీటివెల్లిబడిఁ బోవునవక్షనగోరువాశ్వరం

బులు దనుఁ దాఁకఁ దద్గతత మ్రోయునబాండకు దైత్యువేదపం

క్తులు గొని కూర్చినట్టిజయదుందుభిఁ జేసితికా మురాంతకా.

ఇక్కడ ననుభయతాద్రూప్యరూపకాలంకారము స్ఫురించుచున్నది.

ఇఁక వృత్తబాహుళ్యసౌష్ఠవముల గుఱించి యిండుక యాలోచించినచో నాముక్తమాల్యదయందు మహాకావ్యములం దుపయోగింపఁబడు వృత్తము లన్నియు నుండుటయే కాక కొన్ని యపూర్వము లైనయతు లక్కడక్కడఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఈవిషయము నుదాహరించుటకు నీక్రిందిపద్యము నిచ్చుచున్నాఁడ,

ఉ. అక్కట రాధ నీకుఁ దగవా? మగవారల సత్తమామలం

దక్కిముకుందవేణకలనాదపుటలకు లేటిమొత్తమై

తెక్కినుకాఁకచే నడికిరే లగుడెంచినగోపికావధి

నౌక్కఁగఁజేసి తద్రుచిరభోగము గుత్తగ నీవ కైకొనఁగ.

ఈపద్యమందుఁ బ్రథమపాదమునందుఁ బ్రశ్నకలితదీర్ఘయతి ప్రయోగింపఁబడినది.

పాత్రగుణవర్ణనము గుఱించి యాలోచింపకమున్న మన మాండ్రహసీత్య కావ్యమందుఁ బాత్రవర్ణన మనునట్టి దెపు దైనఁ గలదా లేదా యని

విచారించవలెను. కృష్ణదేవరాయల కాలమునకుఁ బూర్వ మట్టిపాత్ర గుణవర్ణన మెచ్చటఁ గానరాదయ్యె. దీనిఁబట్టి మన మట్టిపాత్రవర్ణన మన నేదియో కృష్ణదేవ రాయలకుఁ బూర్వపుగవులకుఁ దెలియనే తెలియ దని చెప్పట కెంతమాత్రము వీలు లేదు. అలంకారశాస్త్రములందు నాయికానాయకలక్షణములఁ దెల్పు సూత్రములే యీపాత్రగుణవర్ణనాభావమునకుఁ దోడ్పడినవి. అలంకారశాస్త్ర ములయందుఁ జెప్పఁబడిన గుణము లుండినయెడలనే నాయకులును నాయికలు నేర్పడెదరు కాని, యట్టిగుణములు లేనిచో నట్టిపాత్రములు నాయికానాయక లక్షణములఁ బొంద నేరవు. ఇందుచేత నాంధ్రకవు లందఱు సాధారణముగా లోకమందుఁ గనఁబడు జనులవలె సజీవము లై యున్నటు లగపడక లోకాతీత గుణోన్నతము లై విలసిల్లు పాత్రములనే యేఱి తమగ్రంథములందుఁ బ్రదర్శిం చెడివారు. ఈకారణమువలననే చదువరు లట్టిపాత్రములను మెచ్చకయున్నారు. పాత్రగుణవర్ణనస్థితి యిటులున్నను మహాభారతమందు నలరారు పాత్రములు మ ట్టుకు సజీవము లగుటచే నెంతయు రమణీయములుగ నున్నవి. కవిసత్తము లగు శ్రీనాథుఁడు, పెద్దనయ్యఁగూడ మహాభారతప్రదర్శిత పాత్రములవంటి పాత్రములఁ బ్రదర్శించియున్నారు. ఆయిరువురు కవులుఁగూడ నొకభక్తుని బాగుగ వర్ణించి యున్నారు. కృష్ణదేవరాయలు కూడఁ బైఁ జెప్పిన కవులవలెఁ జక్కని పాత్రము లను సృజించినాఁడు. తాను మిగుల వైవభక్తి కలవాఁడు కానందున బాత్ర ములఁ గూడ విశిష్టాద్వైతమతము ననుసరించియే సృష్టించె. ఆముక్తమాల్యద యందుఁ గృష్ణదేవరాయలు వర్ణించిన పాత్రములలో నత్యంతరమణీయము లైనవి రెండు. అవి యేవనఁగా, విష్ణుచిత్తుఁడు నాముక్తమాల్యదయు. విష్ణుచిత్తుఁ డధిక దైవభక్తి గలబ్రాహ్మణుఁ డని యాతనిచర్యలు, మాటలును స్పష్టముగఁ దెలియఁ జేయుచున్నవి. ఆతనిహృదయ మతిసుకుమార మైనది. పతివ్రతాతిలక మగు తనభార్య యతిథులకుఁ దగిననన్నాన మొనర్చుటకుఁ బడుశ్రమఁ దానుఁగూడ ననుభవించి యందఱు వైష్ణవులకు స్వగృహమును విశ్రమస్థానముగఁ జేసె. వరోప కార నిరతియు నత్యంత దైవభక్తియు విష్ణుచిత్తుని మాహాత్మ్యమును సహస్ర ముఖముల నుద్ఘోషించుచున్నయవి. ఆముక్తమాల్యదగుణవర్ణనము విష్ణుచిత్తుని గుణముల వర్ణనమంతబాగుగఁ బ్రదర్శింపక పోయిన నామెకు విష్ణుచిత్తునిపైఁ గలప్రేమాతిశయ మతిరమ్యముగ వర్ణింపఁబడినది. తండ్రిమాట విన లేదనునం శము తప్ప నామెగుణబాహుల్య సౌందర్యములకు మఱి యెట్టికళంకమును లేదు.

ఈరెండుముఖ్యపాత్రములే కాక యప్రధానపాత్రములు కూడఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడినవి. మొత్తము మీఁద నాంధ్రభాషయందు గ్రంథముల రచియించి పాత్రగుణప్రదర్శనము నతిరమణీయముగఁ జేసిన యిద్దఱు ముగ్గురు కవులలో నొకఁడై కృష్ణదేవరాయ లాంధ్రసాహిత్యశాస్త్రమునందు సజీవపాత్రవర్ణన మను నూతనాంశము నొకదానిఁ గల్పించి యెంతయు నాంధ్రభాషకు మహాఽపకార మొనర్చినాఁ డనుటకు సందేహ మేమియు లేదు. ఇట్టిమహాకార్య మొనర్చినందుకు నాంధ్రులందఱు నెల్లపుడుఁ గృతజ్ఞు లై యుండ వలసియున్నది.

అన్నిటికంటె ముఖ్యాంశ మైనట్టి పాకవిషయముం గూర్చి యింకఁ బరీక్షించి విమర్శము చేయవలెను. పాక మనఁగా నేమి? అర్థగాంభీర్యమే పాకమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ వాక్యమునకుఁ బ్రమాణముగ నలంకార శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన శ్లోకముఁ జేర్కొనెదను. విద్యానాథకృత మైనట్టియు నలంకార శాస్త్రవిషయమై సంస్కృతభాషయందు రచియింపఁబడిన మహాగ్రంథములలో నొకటి యైనట్టియుఁ బ్రతాపరుద్రీయ మనుగ్రంథమునందు నీ క్రిందివిధముగ వ్రాయఁబడినది.

“అర్థగాంభీరీమా పాక స్స ద్విధా హృదయంగమః ।

ద్రాక్షాపాకో నాభికేరపాక శ్చ ప్రస్ఫుటాంతరా” ॥

ఆపాకముకూడ రెండువిధము లని పైశ్లోకమునందు విశదముగఁ జెప్పఁబడినది. ఆముక్తమాల్యదయం దుండుపాకము నాభికేరపాక మని స్పృహముగఁ జెప్పవచ్చును. ఆముక్తమాల్యద నొక్కసారి చదివినయెట్టిచదువరి కైన నీవిషయము గోచరము కాకమానను. ఏపద్యముం బదివిన నాశ్లిష్టపాకము స్పష్టముగ నగపడి పుస్తకమును పదలిపెట్టు వంతశ్లేశముఁ గల్గించు ననుమాట గ్రంథ మొకసారి యైనఁ బదివి చూచిన వారి కనుభవవేద్య మై యుండకపోదు. దీనికి దృష్టాంతములు వేఱుగ నిచ్చటఁ జూప నవసరము లేదు. గ్రంథమంతయు నీశ్లిష్టపాకముతో నంపూర్ణ మై యున్నది. ఇట్టి కఠినపాకమునకుఁ దోడ్పడు కారణములు కొన్ని కలవు. ఆకారణములఁ బరీక్షించిన యెడలఁ బుస్తకమునం దుండు సర్థగాంభీర్య మెట్టిదో విశద మగును. ఆకారణము లేవి యనఁగా మొదటిది కఠినాపూర్వపద ప్రయోగము. ఇందునకు ముఖ్యముగఁ దోడ్పడునంశము దేశీయసదప్రయోగము. రెండవకారణ మే మనఁగా నలంకార కాశీర్యము. అలంకారములలో ముఖ్యములైనవారు నువయోగించుటయే కాక కొంతయపూర్వాలంకార సాంకేయము

గూడఁ గలదు. మూడవకారణ మే మనఁగాఁ గవి యుద్దేశములు దూరాలో చ్యము లై యున్నవి. సాధారణముగఁ బెద్దన మున్నగు మహాకవుల యుద్దేశముల వలెఁ గొలఁదిశ్రమముతో నర్థముకాక మిగుల దూరాలోచనఁ జేసినయెడలఁ గాని యెంతమాత్రమును బోధపడక యున్నవి. నాల్గవ దేమనఁగా వర్ణనా గాంభీర్యము. సాధారణముగఁ గవులందఱు జేయువర్ణనములవలె గాక యాముక్తమాల్యదయందలి వర్ణనలు నులభముగ బోధపడనివై చదువరికి నెంతమాత్ర ముత్సాహముఁ గలుగఁజేయవు. పైనిఁ జెప్పిన నాల్గుకారణములే ముఖ్యముగ నర్థగాంభీర్యమునకుఁ దోడ్పడుచున్న వనుటకు నించుకయు నందియములేదు. ఒకకారణము తరువాత నొకకారణమును వరుసగాఁ బరీక్షించిన యెడల నవియన్నియు స్పష్ట మగుచున్నవి. ఒక్కొక్క దానికి దృష్టాంత మిచ్చుట యనవసర మై యున్నది. ఎందుచేత ననఁగా గ్రంథలక్షణమే యర్థగాంభీర్య మై యున్నది. అయినఁ గొంచెముగ నిం దుదాహరించెద. దేశీయపద ప్రయోగమునకు దృష్టాంతముగ 'టింగణా' యనుపద ముపయోగింపఁబడినది. నాల్గవ యాశ్వాసమందలి 176 వ పద్యమందు 'కంకినకు' అనియు నైదవయాశ్వాసమందలి 93 వ పద్యమందు 'హిండితములుగవింది' యనియుఁ గన్నడశబ్దంబులు ప్రయోగింపఁబడినవి. గ్రంథమునం దిటు లనేకపద్యంబులు దేశీయపదగుంఫితము లై విలసిల్లుచున్నవి. ఇక నలంకార కావ్యము దళావతార పద్యంబులయందు స్పష్టముగఁ గానవచ్చెడిని. కవియుద్దేశ్యములును గల్పనలును మిగుల దూరాసీతము లైన వనువాక్యమునకు దృష్టాంతములు వేఱుగ నీయ నెంతమాత్ర మూవశ్యకము కాదు. గ్రంథమందుఁ గవి చేసినవర్ణనములయందు నీవిషయము స్పష్టముగఁ గన్పడకపోదు. పుస్తకముఁ దెలిచి చూడఁగానే మొట్టమొదట నగవసు శ్రీనిలుబుత్తూరుపురవర్ణనమే మే లైనదృష్టాంత మగుచున్నది. ఈపైని జెప్పిన విషయము లన్నిటివలన గ్రంథ మందఱచే జదువఁబడకున్నది. గ్రంథకారుఁడుఁ గూడఁ దనగ్రంథ మెల్లఁకు జదువవలె ననునుద్దేశముతో వ్రాయునులేదు. తనతో సమానసాంశీత్యము గలవారు చదువవలె ననునూహతో వ్రాయఁబడినది కాన జనసముదాయమునకుఁ దగినపు స్తకము కా దని మన మాముక్తమాల్యదను విమర్శింపఁ బులిలేదు. ఇంతియ కాక కవి జనించినకాలముఁ గూడ మనము పరీక్షించి చూడవలెను. అప్పటి కాలమునకు నిప్పటి కాలమునకును సమాప్రాంతరము లేద మున్న దని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. ఇప్పుడు కళాకాలలో నాంధ్రభాష

సభ్యసించు విద్యార్థుల సంఖ్యయు శాలాధ్యక్షులూంధ్రభాషాభివృద్ధికి నిచ్చుప్రోత్సాహముయొక్క స్థితియుఁ బ్రస్తుతమున నాంధ్రభాషావృద్ధిను పెల్లడిచేయుచున్నది. కృష్ణదేవరాయలకాలముం దుండెడి దేశభాషాభివృద్ధి యిపుడెంతమాత్రముఁ గానఁబడదయ్యె. కృష్ణదేవరాయలు తాను స్వయముగ గ్రంథముల రచియించియుఁ గవిపండితసముదాయము నందులో ముఖ్యముగ స్వాస్థానకవిశ్వరులై రాజుల్లిన యష్టదిగ్గజములను గ్రంథములఁ జేయునట్లులు ప్రోత్సాహపఱచియు నాంధ్రభాషాభివృద్ధికి పాటుపడి యాంధ్రభాషకు మహోపకారముఁ జేసినాఁడనువిషయముచు నిస్సందేహముగ నాంధ్రకవులచరిత్రమే సహస్రముఖముల నుద్ధోషించుచున్నది. ఈ కారణమువలననే యీతనికి నాంధ్రభాషఁ దనుబిరుదము కూడ వచ్చినది. కృష్ణదేవరాయలకాలముందుఁ గవులు రాజప్రోత్సాహము వలనఁ గవినిబంధనములకుఁ దగినట్లు గ్రంథములను రచియించెడివారు. మఱియు నాంధ్రసాహిత్యశాస్త్రమందుఁ దనపేరును స్థాపింపవలె ననునద్దేశముతో నొక మహాగ్రంథముఁ జేయవలె నని ప్రతికవియుఁ బ్రయత్నింపక మానఁడు. కాని దైవకృప ప్రతిమానవునకు నొకవిధముగ నుండదు గనుక యాపుణ్యము ప్రపంచమందుఁ గొండఱకే లభించుచున్నది. కొలఁదిగ నుండునట్టి పుణ్యలలోఁ గృష్ణదేవరాయ లొకఁ డని యాతనిగ్రంథరాజముఁ జూచినఁ గాని, యాతని కుండు నాంధ్రదేశభాషాభిమానముఁ జూచినఁ గాని, యింక నాతఁడు కవిపండిత సముదాయమున కిచ్చిన ప్రోత్సాహముఁ జూచినఁ గాని మన మనములయందు దృఢముగ స్థాపింపఁబడక మానదు. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణదేవరాయలకాలముం దుండెడి లక్షణప్రబంధరాజములను భక్తితో ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. విద్యానాథుఁడను సంస్కృత కవిశ్వరునిచే రచియింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రీయ మను సంస్కృత లక్షణగ్రంథమునందు మహాకావ్యలక్షణ మీక్రిందివిధముగఁ జూపఁబడినది. అది యెట్లునఁగా:—

‘నగరాల్లవశైలరు చంద్రాకోదయవర్ణనమ్
ఉద్యానసలిలక్రీడామధుపానరతోత్సవాః
విప్రలంభో వివాహశ్చ కుమారోదయవర్ణనమ్
మంత్రద్యుతప్రయాణాః నాయకాభ్యుదయా లఘి
వీతాని యత్ర వర్ణ్యంతే తత్తహాకావ్య ముచ్యతే.’

మహాకావ్యమున కుండవలసిన లక్షణము లని వై నేని చెప్పబడినవో యవి యన్నియు నాముక్త మాల్యదయొక్క పత్రముల నొకసారి తొందరగఁ ద్రిప్పి చూచినను స్పష్టముగ నగపడుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలకాల ముట్టిమహా కావ్యములఁ జదివి యర్థము చేసికొనుప్రజ లుండుకాల మై యుండఁగా నిప్పటి కాలపు నాంధ్రదేశీయులకుఁ దెలుగు బాసయం దుండు నల్పసాహిత్యమును మన మొకయెల్లఁగాఁ జెట్టికొని కృష్ణదేవరాయలు మున్నగు నాంధ్రమహాకవుల యుత్తమ కావ్యములఁ బరీక్షించుట మిగుల నన్యాయ మైనవిమర్శ మై యున్నది. రాయలగ్రంథముఁగూర్చి చర్చఁ జేసినపుడు రాయలకాలమునకుఁ దగినటు లున్న దా లేదా యని యాలోచింపవలెఁ గాని యిక్కాలపు విమర్శనపద్ధతులఁబట్టి మన మామహాకావ్యముఁ బరీక్షచేయుట యెంతయు శోచనీయ మైనపొరపా టై యున్నది. ఇటు లాలోచించినయెడల నాముక్తమాల్యద యాంధ్రసాహిత్య కా శ్రుమునం దుండు ముఖ్యమహాగ్రంథములలో నొకటి యై యున్న దని నొక్క వక్కాణింప వలసియున్నది. ఆంధ్రభాషయం దుండు పంచకావ్యములలో నొక్కటిగ గణింపఁబడుచున్నది. పెద్దనార్యుని మనుచరిత్రము, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రము, శ్రీనాథుని శృంగారనైషధము మున్నగు నాంధ్రమహా కావ్యములలోఁ గృష్ణదేవరాయని యాముక్తమాల్యదకూడఁ జేర్చబడిన దనునం గతి యెంతయు సంతోషనేయ మై యున్నది. సంస్కృత కవులలోఁ గృష్ణదేవ రాయలకుఁ బోల్పఁదగు కవి శ్రీహర్షుఁ డని నామనమునకు దృఢముగఁ దోచు చున్నది. ఆవర్ణనక్లిష్టత కేమి యాదూరానీతోద్దేశముల కేమి యాకటవదబా హుళ్యమున కేమి యాయపూర్వపదప్రయోగముల కేమి యామహాక్లిష్టపాకమున కేమి యాపాకకావ్యమువలనఁ గలుగు నర్థగాంభీర్యమున కేమి యింక మఱి యనేక విషయములయందు నిద్దఱును సరిసమాను లని యుభయకవికృత గ్రంథ రాజములఁ జదివిన నాకు నిస్సందేహముగఁ దోచుచున్నది. శ్రీహర్షుఁ డని పైని జెప్పినపుడు నైషధకారుఁ డైనశ్రీహర్షుఁ డని మనము నం దుంచుకొనఁ గోరద. మొత్తముమీఁద నాంధ్రకవిసత్తములలో నొకఁ డని కృష్ణదేవరాయలను వర్ణింప వలెఁ గాక యింక మఱియేవిధముగఁ జెప్పఁ గూడదు. ప్రస్తుత కాలపు జనుల యభిరుచులకు ననుగుణముగ నున్నదా లేదా యని యాముక్తమాల్యదఁ గూర్చి యించుక విచారణ నేయఁ దగు. ఆముక్తమాల్యదయొక్క ముఖ్యలక్షణముల లో నొకటి యగు కల్పనాధిక్య మప్పటికాలమునకు ననుగుణముగ నున్నదియే

తప్ప నిక్కాలమున నెంతమాత్రమును దగి యుండలేదు. గ్రంథమందెల్లడ విలసిల్లు కల్పనలు నవీనాంధ్రులకు నెంతమాత్రమును మనోరంజకములు కావు, పైగాఁ జదువరులబుద్ధికి మిగులఁ గ్లేశముఁ గల్గించుచున్నవి. కొంతసేపు చదువునప్పటికి శీర్ష వేదనము బయలుదేలు ననుసంగతి యాముక్తమాల్యదఁ జదివినయెల్లరకు ననుభవసిద్ధమే. ఈ గ్రంథకావ్యమువలనఁ గల్గుక్లేశము క్రొత్తచదువరులకుఁ బ్రాతఃచదువరులకుఁ గూడ నమానమే యని చెప్పవచ్చును. ఇది యిటు లున్నను నేను మొదట విన్నవించినట్లు కాలభేదము గమనించి మన మేయాంధ్రగ్రంథము నైనను విమర్శింపవలెను. మనము పూర్వకాలపు గ్రంథములను విమర్శింపవలె ననుచో వానికిఁ బ్రమాణభూతము లైన యలంకారగ్రంథముల విమర్శింపవలె గాక యట్టి మహాప్రమాణము లైన యలంకారగ్రంథముల ననుసరించి వ్రాయఁ బడిన యితర కావ్యములను విమర్శించిన నేమిఫలము? అప్పటి కాలమునకుఁ దగినటులు వ్రాయఁబడినదా లేదా యని విమర్శఁ గావింపవచ్చును. స్పష్టముగ నా కాలపు జనుల యభిరుచుల ననుసరించి యాముక్తమాల్యద వ్రాయఁబడిన దనుటకు నెంతమాత్రము సందియము లేదు. కాలవైషమ్యజనితజనాననురాగమును వదలి యాముక్తమాల్యదయొక్క నిజ మైనవిలువఁ గన్గొనఁ బ్రయత్నిం తము. నవీనవిమర్శపథతులఁబట్టి చూడ గ్రంథమందెక్కడ నంత యద్భుతము లైనకల్పనలు కనఁబడకపోయినను గ్రంథకారుని కల్పనాశక్తి కమనఁజేరువుఁ గలిగించుచున్నది. గ్రంథము కడు నూతనవర్ణనాంశముల (Original descriptions) చే శోభిల్లుచు నుద్గ్రంథ మనుపేరు వడిసి యున్నది. ఏపద్యముఁ జూచినఁ గాని యీవిషయము గోచరము కాకమానదు. శ్రీవిలుబుత్తూరు పురవర్ణనమే దీని కంతకును మంచిదృష్టాంత మై యున్నది. గ్రంథమందెచటఁ జూచినఁ గవియొక్క యుభయభాషాపాండిత్యము వెల్లడి యగుచున్నది. సర్వజనప్రియముగ నీగ్రంథము గ్రంథకర్తచే నుద్దేశింపఁబడలేదు. ఇత నెపుడు నది సర్వజనానురాగముఁ బొందఁ జాలదు. అట్టి సకలజనానురాగముఁ బడయు నదృష్టము, పెద్దన, శ్రీనాథుడు, రామరాజభూషణుడు మున్నగు కవిశిష్యులచే సకలజనమనోరంజక మగువైలిని వ్రాయఁబడిన కొలఁదిగ్రంథరాజములకే యాబ్రహ్మచే లిఖింపఁ బడినది. కాని సకల జనప్రితి లేనంత మాత్రమున గ్రంథ మప్రయోజన మని చెప్పుట కేవలము వాగ్దోష మై యున్నది. ఇప్పటికిఁ గవిపండితప్రియతమ మై పంచకావ్యములందొక్కటిగ నుతి కెక్కి పండితులలోఁ గొందఱుచేఁ బంచ

కావ్యములందు నగ్రేసర మని స్తుతింపఁబడి యెంతయు నొప్పురుచున్నది. మొత్తముమీఁద నాముక్తమాల్యదయందుండుపద్యము లెంతకటుపదభూయిష్ఠములైన నెంత శ్రుతికక్షణములైన నెంతశిరోనేదనముఁ గల్గించినప్పటికిఁ గవ్వవడి వానిపై పెచ్చుఁ బగులఁ గొట్టి లోపలికిఁ జనువాతయు దాని వలనఁ గల్గుత్రమ నోర్పుటకుఁ దగినయోపికయుఁ గల చదువరికి నాపద్యముల యంతర్భాగమునందుఁ బడినత్రమకు ననుచూప మై నట్టియు శ్రేష్ఠ మై నట్టియు సంపూర్ణానందజనక మగునట్టి ఫల ముండు ననియు నున్నదనియుఁ గూడ నిస్సందేహముగ నొక్క వక్కాణింపవచ్చును. గ్రంథమును సాంతముగఁ జదివి పద్యబహిర్భూత మైన యాకక్షణ మై నట్టియు భయంకర మైనట్టి కవచమును భేదించిన యెడల సంతర్గతార్థ గాంభీర్య జనితాపరిమితానందము బయల్పడక మానదు. ఇంతియ కాక గ్రంథరచనము సరి దత్వంతి ప్రాథమియుఁ గవితాచమత్కృతియు విశేషముగ విలసిల్లుచున్నవి. కవననైపుణి మొదలైనట్టి పైని తెప్పిన సుగుణము లన్నిటి నీక్రింది పద్యపరంపరచే నుదాహరించుచున్నాఁడ.

మ. శయపూజాంబుజము ల్బుట్టిం దడఁబడం జన్వోయి లేఁగొనుపై
దయఁదప్ప స్వనవాడి పాగడిపుఁ బాదంబొప్పుఁ జెంగల్వడి
గ్గియ నీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగావ్యత్ ద్రవిడాంగన ల్మమతు నుద్యానంబులో త్రోవలగ. ఆ. 1.

మ. తరుణుల్ తల్లియొంట న్గుచంబు లురుపం దవై తృప్తిము ధీము లై
పెరరేపం జనుచెంచె గాక రవి దీప్తి గుంకి పాతాళగ
హ్వరముం దూటిన వాని నీయదుకుత్రాల్లా తెచ్చు నాదీర్ఘత
చ్చిరకృప్తిం గనునట్టివైత్యమలరించె న్నూతులం దత్తజిగ. ఆ. 2.

మ. విను కేశధ్వజ ఛాత్రివేడమికి నావేదించెద స్తేతు వ
జ్ఞానకుం గాక వివేకి కేల జనియించు తొల్యి మెందు ప్రణం
బునఁ బాడి నివు గెల్పువాడియుఁ బ్రజాపోషంబు ధర్మంబు రా
జున కొనైన నశక్తుఁ దృద్విజితరాజ్య న్న స్మఘం బంటునే. ఆ. 3.

చ. ఒకచినుకు న్సనస్య యగునుర్వికి డిగ్గఁగనీవు మూఁగి చా
తకము లటంచు లోఁ గనలి దట్టముగా నలమేఘుఁ డాడుచుం
డక చన నూఁడఁగాఁ దొరఁగునాశపుటుండబువోలె రాలె ద
క్కక పడువర్షధారలు మఖిష్ఠము లై కరకానికాయముల్. ఆ. 4.

ఈపద్యము గ్రంథకారునికవనలక్షణ మై స్వభావోక్తిచే నంతయు రమణీయముగ నున్నది.

సీ. వాతెఱ లొంటివై వడి మాటలాడదు కుటిలవృత్తి వహించె గుంతలంబు
 లక్షులు సిరులు రానరచూడిగ గనుగొన నాడించె భామ గొని యాననంబు
 సనుగొమలై గయవత్తు ముపేత్తు గడకొత్తై బాణిపాదము లెఱ్ఱి వాఱదొడగ
 సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యములె చెప్పె టా చొప్పిరి కిటు లోగఁ జొచ్చె మేను
 గీ. వట్టిగాంధీర్య మొక్కఁడు వట్టుకొనియె, నాభి నానాటి కీగతి నాటిసొందు
 చవుక యైనట్టి యిచ్చటఁ జనదు నిలువ, ననుచు జాతినకరణి బాల్యంబు జాణ.

ఈపద్యము మిక్కిలి చక్కనివైలిని వ్రాయఁబడి మృదుమధురము లైనవదములచే గుంఠిత మయిన దై హృదయరంజక మగుశృంగారరసముచే సంపూరిత మయి గ్రంథమునందు విలసిల్లి పద్యరాజములలో నెల్ల సత్యంత రమణీయముయై యెంతయు మనోహరముఁ గలుగఁజేయుచున్నది.

శా. కాంచె నై వ్యవృఢధర్మయోజన జటాఘాటోత్థ శాఖోపశా
 ఖాంచన్మూటచరన్తరుత్రయదవీయఃప్రేషితోద్యచ్ఛవో
 దంచత్కీటకృతవ్రణచ్ఛలనలివ్యాపాదితాధ్వన్యని
 స్సంచారాత్తమహాఫలోపమఫలచ్ఛాయద్వటత్కౌజముః.

ఈపద్యము సంస్కృత పదపూరితమయి మిగుల గంభీరమయి కవియొక్క యసాధారణ మయినసంస్కృతభాషాపాండిత్యమును వెల్లడిచేయుచున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు చేసినసంస్కృతగ్రంథము లెవ్వయుఁ బ్రస్తుతము కానరాకున్నను నాతఁడు సంస్కృతమున గ్రంథములను స్వయముగ రచించుటయే కాక సంస్కృతకవులకుఁ గూడ మిక్కిలి ప్రోత్సాహము నిచ్చినటు లాముక్తమాల్యదయే కాక యితరకవికృతము లైనగ్రంథములుకూడ వేనోళ్ల నుద్ఘోషించుచున్నవి. ఇంతవఱకుఁ బైన వ్రాసినదంతయుఁ బరీక్షించి చూడ నాముక్తమాల్యద యాంధ్రమహాగ్రంథములలో నగ్రేసరము లైనవానిలో నొక్కటి యని ముహూఘ దృఢముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇంతియ కాక గ్రంథకారునికి గలయ పారమయిన యాంధ్రదేశభాషాభిమానమును నాముక్తమాల్యద స్పష్టముగఁ దెలియఁజేయుచున్నది. ఇందునకు దృష్టాంతముగఁ గృష్ణదేవరాయలు చెప్పిన పద్యమునే యిక్కడ నుదాహరించుచున్నాఁడ.

ఆ. తెలుఁ గ జేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను, దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁ గొకండ
యెల్లనృపులు గొలువ నెఱుంగవే బా సాడి, దేశభావలందుఁ దెలుఁగులెన్న.

ఈన్వదేశభాషాభిమానమునకుఁ దగినటులు న్వదేశాచారములఁ గూడ
మిగుల సొంపుగఁ గలి పుస్తకమం దెల్లడను వర్ణించియున్నాఁడు. దక్షిణ హిం
దూదేశ నాగరకతను జక్కఁగా వర్ణించిన కవీశ్వరుఁ డీతఁడే. ఈవిషయమందు
సంస్కృత కవీశ్వరులలో నీయనకుఁ బోల్పుఁ దగు కవీశ్వరుఁడు బాఁబడే. తన
హర్షచరిత్రమునందు నట్టి నాగరకతను బాఁబడు మిగుల మనోహరముగ వర్ణించి
యున్నవాఁడు. కృష్ణదేవరాయలకుఁ బూర్వ మేకవియుఁగూడ నిట్టిదేశాచారవర్ణన
మును జేయలేదు. మొదటఁ గృష్ణదేవరాయలే యిట్టివర్ణనముఁ బ్రారంభించెను.
కనుక నీయనతోఁ బ్రబంధరచనయే కాక దక్షిణహిందూదేశ నాగరకత యొ
క్కయు నా దేశమందుండెడి యాచార భేదములయొక్కయు వర్ణన మంకురింపఁ
దొడఁగినది. ఈవిషయము నుదాహరించుటకు నేఱుగ దృష్టాంతముల నీయ నవ
సరము లేను. గ్రంథమునం దెల్లడ నట్టివిషయము నుదాహరించు పద్యంబులు
విలసిల్లుచున్నవి. కృష్ణదేవరాయలచే నాముక్తమాల్యదయందు నతిరమ్యముగ
వర్ణింపఁబడిన రెడ్లయొక్కయాచారములు, రాజులచేష్టలు, బ్రాహ్మణసంతర్పణ
ములు, వైష్ణవుల మంగళస్నానంబులు, వైష్ణవోత్తముల మడుగుబట్టలు, వైష్ణవ
స్వాములప్రవత్తులు, వివిధాగ్రహారములం దగవడు విచిత్రము లై నచర్యలు, 'ఎళ
నీరుకాయ' లను వేరీట నమ్మఁబడు లేతకొబ్బరికాయలు, వైష్ణవస్వాము లతి
ప్రీతితో నేవించు నీరుమజ్జిగలు మున్నగు సనేకాంశము లతిమధురంబుగ నాకా
లపు హిందూదేశజనుల నాగరకత నచ్చు వేసినయట్లు చూపుచున్నవి. ఇవియే
కవి మాహాత్మ్యముఁ జూపుటకుఁ జాలిన వై యున్నవి. శ్రీకృష్ణదేవరాయల
వంటి దేశాభిమానులును భాషాభిమానులను లేకపోవుటయే మనయాంధ్రభాష
కిపు డిట్టిస్థితి యేర్పడుటకు ముఖ్యకారణ మై యున్నది. ఎల్లకాలము నిట్టిదురవస్థ
సమభవింపక కొలఁదికాలముతోనె రాయలకాలమం దనుభవించిన యత్యున్నత
దేశకుఁ దెలుఁగు మరల వచ్చునటులు చేయ సమర్థు లగు రాయలవంటి దేశభాషా
పోషకులను గవీశ్వరులను సృజయింపు మని యీశ్వరుఁ బ్రార్థించుచు నింతతో
పరిమించుచున్నాఁడు.

114. వైష్ణవపురాణము. గ్రం. సం. 1757.

ఇదియే విష్ణుపురాణము. దీనిగద్యము :—

ఇది శ్రీమద్వసుంధరాతనూభవ మనోహర రఘుశేఖర చరణకమల పట్ట దాయమానమానస దాసదాసీదస పరంపరానుగణనావళిష్ట దాసప్రణీతంబైన శ్రీవైష్ణవపురాణము.

ఇంతకంటె గవి వృత్తాంత మెచ్చటను వెలియవచ్చుటలేదు. అఱిగి ములు నిందు సంపూర్ణముగఁ గలవు. కవిత్వము చక్కనిది.

శా. శ్రీమత్సంకజబాంధవాన్వయ లనత్ శ్రీరాధిరా కాసుధా

థాముఁ థవ్యగుణాభిరాముఁ ద్రిదశగద్ధాముఁ ధరిత్రీసుతా

కాముఁ దానవభీము భీమసుమనః కంజాతనైరంతర

ప్రేమానుస్మరణమ్ము నామదిని వర్ణింతుస్త్వస్సిద్ధికై.

మ. తనదేహాద్యుతు లంతట న్వలయఁగాఁ దా సారసాసీనయై

వనజాతంబు ధరించి శ్రీరమణి తద్వారాశి సంజాతయై

ననుమానీంద్రవితాన మత్తతి మహానందంబు సుధిల్ల భ

క్తిని శ్రీసూక్తముచేనుతించిరి తగ్గ గీతానుసారంబుగ్గ.

మ. చనుచున్నిల్చుచుఁ బవ్వళించుచును సుస్నానంబు దానంబు భో

జనముం జేయుచు నన్నికాలములఁ గృష్ణసావీమి పైఁ జిత్తముం

దనరంగాఁ దదభిఖ్యలన్నుడుపుచుం దావైర మేమారకా

తనిచక్రంబుఁ దదీయరూపము నిజాత్మం జింతేనీయుఁబుధా.

ఈప్రతిని, ప్రమాదీచనామ సం॥ మార్గశిర బ ౧౦ లు, జమ్మిపాపయ్య కుమారుడు వేంకటరాముడు వ్రాసెను.

115. రసాభరణము. గ్రం. సంఖ్య. 1781.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ తిక్కనామాత్య సంభవ సుకవిజనవిధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతంబైన రసాభరణంబునందు ... అని కలదు. నాలుగొకవంతులు సంపూర్ణముగా నున్నవి. కృత్యాదినేమియుఁ గనఁబడదు. స్థాయిభావములు మొదటనే ప్రారంభింపఁబడినవి. అశ్వాసాంత్యముల నాదుల :—

క. నవనీత రసవిలోలుడు, భవనీరధి తరణకరణ పరిణతుఁడునుధా

ర్ణవలల్లుఁ డనంతఁడు మా, ధ్రువపురి మందిరుఁడు ప్రజవధూవరుఁడుర్వి.

ఇట్లు ద్రువపురిశునిపైఁ బద్యములు మాత్రము గలవు. ప్రథమాశ్వాసమున, నవరసస్థాయి భావంబులును, సజాతీయ విజాతీయంబులు, విభావానుభావ సాత్త్వికభావ సంచారికాభావంబులును రసజన్మ రసవిరోధాదులును ద్వితీయాశ్వాసమున, రతిగుణక్రర్ణంబును, సజాతీయ విజాతీయ నిర్దేశంబును, విభావానుభావ సంచారికాభావలక్షణంబులును, దృతీయాశ్వాసమున, ద్వాదశశాపస్థల విధంబును, బంచవిధశృంగారంబును, భావోదయాది చతుష్టయంబును, రససంకరంబుల తెఱంగును, జతుర్థాశ్వాసమున, సాధారణనాయక చతుష్టయంబు, చతుర్ద్విధనాయికావిశేషంబు, తత్సఖినభావభేదంబులును గలవు.

శా. బానోదక శకనర్జముల్ మునుశరజ్వాలేందులై యొప్పున
య్యానందబ్రతునందు మాఘమునఁ గృష్ణకాదశీభామయ
క్తానామామృతవేఁ నీకృతీయనంతార్యంకు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండకద్రువపట్టనాధిపుఁకిచ్చు భక్తిపూర్వంబుగా.

ఈతనివలె గ్రంథరచనా కాలమునుగూడఁ జెల్పినకవులు పూర్వలలో నరుదు.

116. విజయనందనవిలాసము. గ్రం. సం. 1964.

ఇందలిగద్యము :—ఇది శ్రీకైలభమరీ మల్లికార్జున కరుణాకటాక్ష వీరౌలభ సరససాహితీధారేయాత్రేయ సగోత్రపవిత్ర మంగళగిరి నరనయామాత్య పాత్ర తిమ్మయామాత్యపుత్ర సుజనవిధేయ ఆనందనామధేయప్రణీతం బైనవిజయనందన విలాసము ఈయానందకవి యీపుస్తకమును దాట్లవేంకట కృష్ణక్షమానాయకున కంకిత మొనర్చెను. ఈవేంకట కృష్ణక్షమావిభుఁడు కోటకేతనవ్రథుఁడు మూలపురుషుఁడుగాఁ గలదాట్లవంశమున జన్మించెను.

క. లోకమున దాంట్లనగర, శ్రీకలితుండగుచు వినుతఁజెందినది మొదల్
నాకునువనవిభుఁడునులల, నాకంతుఁడు దాంట్లకనువనవ్రథుఁ డనఁగ.

అనుపద్యమున దాట్లవారను నింటిపేరు వీరికి దాట్లయను పురపరిపాలకులగుటచేఁ గలిగినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

మ. విపులామర్త్యకులేంద్ర భోగమహిమావిహృతియవ్వేంకటా
ఖ్యపతిగ్రామణి కెప్పుడప్పయనప్రో లల్లాడభూజానిక
న్నపరుగ్రామము తిమ్మరాజమనుజేంద్రసావీరి కెన్నంగన
ల్లపుడుగ బందలసాక తావులయి మేలందు శుభశ్రీలతో.

ఈపద్యముంబట్టి యీదాట్లవారు గోదావరిమండలములోనివారని యెఱుంగవచ్చును.

కృతిపతి కవింగూర్చి :—

చ. అనుపమబుద్ధిశాలులు మహాత్ము లశేష కళావిదుల్ పురా

తనకవులగ్రసూను లజతన్నికి నాధునికుల్ కనిష్ఠు లౌ

టనెనరు పెద్ద వారలయెడన్ మదినాయమకట్టివారిలో

నినుగడు గారవించు రమణీయకటాక్ష నిరీక్షణంబులన్.

క. కావున మృదుమధురోక్తి, శ్రీవిఖ్యాతము భవద్రచితమగుశశిరే

భావామాపరిణయకథ, నీవంకితముగ నొనర్చు నేర్పునమాకున్.

అనిన మాటలంబట్టి కథ విజయునకు సుభద్రకుం సందనుడగు సభిమ న్యుక్తి శశిరేఖకు వివాహమని తెల్లమగుచున్నది. గ్రంథములో మొదటి పత్రము లేదు. చివరమూడవ యాశ్వాసాంతము కొంతలేదు.

తైలికై కొన్నిపద్యములు :—

మ. చని నిచ్చల్ తలిదండ్రు లగ్రజులు హర్షస్ఫూర్తి మన్నింప నం

దనుడుం దాను హృదిప్రభోజనపదార్థ స్వర్ణ భూషాంబరా

సనశయ్యాసుమమాల్య చందనముఖాంచద్విస్తృ సౌఖ్యంబులన్

దినరాజున్ ద్రుటికాల మట్లుగడపన్ నిండురు మోదంబునన్.

మ. సరసీజేక్షణుఁ డిట్లు ధర్మసుతునాశ్వాసించి పర్ణాలయాం

తరసంవాసిని యైసద్రాపదినిఁ గానంబోవ సంత్రీతి వే

గిర మయ్యింతి కుశాననోపరి జగజ్జేమంకరోద్వృద్ధయా

పరమూర్తిసప్తసింహంజేసి కుశలప్రశోక్తులం దెల్పినన్.

మ. ధరణీభృన్మకుటాగ్రరత్న కిరణోదంచ త్రులాణోటి సు

స్థిరదోధూరుదితప్రతాపవిజితశ్రీమేటి విద్విద్వాసీ

పరభూభృచ్చతణోటి యాన్మపతికవాన్ దుర్విపైసూటి భూ

పరణోటి స్థిరమి న్దదాత్మజన కేవల్యున్మదిన్తెచ్చితిన్.

రక్తాక్షీనామ సం॥ ఫాల్గున శు ర బుధవారము వ్రాసుకు అవసరాల తిరుమల రాయఁడుగారి ప్రతిలోనున్న ప్రకారము అల్లమరాజు రంగశాయి వ్రాసినప్రతి.

117. మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము. గ్రం. సంఖ్య. 1960.

నామధేయశ్రవణ మాత్రముననే దీనిలోని కథ విదితమగును. దీనిగద్యము.

ఇది శ్రీమదనగోపాల ప్రసాదలబ్ధ కవిత్వ చాతుర్య దంతులూరి వంశవర్య ధనంజయగోత్ర పవిత్ర వేంకటరాజపుత్ర సకలసుకవిగణగేయ బావక్షమానాథ నామధేయ ప్రణీతంబైన మూర్తిత్రయోపాఖ్యానము మహాప్రబంధంబునందు...

ఉ. మిత్రసమాన తేజఃఙ్గయి మీతినయచ్యుతరాజమాళికిం

బాత్తుండ వేంకటేంద్రునకు భవ్యగుణోన్నత కోనమాంబకుం

బుత్తుండ దుక్తిణీరమణభూరికృపావర్షాన్ల నృప్తికిం

బాత్తమునైన దంతులూరి బావస్వపాలక నామధేయుఁడొ.

ఇత్యాదులవలన దంతులూరి బావక్షమానాథుఁడు రచించినట్లు స్పష్టవిధ ములఁ దెలియవచ్చుచున్నదిగాని కడపటి దగు నాజనయాశ్వాసము చివరనున్న :

సీ. శ్రీలీలమదనగోపాలమూర్తిఁ గృతీంద్రుఁగా దంతులూరి బావమేదిసీతఁ

గవిఁగానొనర్చి సత్కవిరాజు మృత్యుంజయాభ్యుదయ విరిచించినట్టిదైన

మూర్తిత్రయచరిత్రముదమొప్పు శాలివాహనశకవర్షంబులజగన్మాది

చంద్రసంఖ్య నెరంగ జరగునీశ్వరశరత్స హితాదిమాన శుద్ధహరిదివస

గీ. భృగుదిసంబున లిఖించివేచ్చిమీఱ, దంతులూరిపద్మరాజ భూకాంతమాణికి

నొసఁగె నల్లమరాజవంశోద్భవుండు, రంగధాముఁడు ముదితాంతరంగుఁడగుచు.

అనుపద్యముంబట్టి క్రొత్తలంక మృత్యుంజయకవియే బావభూపాలుని పేరున రచించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈ బావరాజునకు మూలపురుషుఁడు హరిసేమ కృష్ణుఁడను నాతఁడు ధాన్యవాటిపుర ప్రభుఁడని యీక్రింది పద్యము నుడుపుచున్నది.

మ. కురియించె స్వహుధాన్యవర్ష మఖిలతోణీప్రదేశంబున

హరియించె నిష్కమతాంధకారములు బాహాగ్రాసిసూర్యప్రభా

సిరిమించెన్నృపవర్య లెంచఘనుఁడై శ్రీధాన్యవాటిపురీ

చిరసామ్రాజ్య రమాసమాశ్రయమహాసింహాసనాసీనుఁడై.

ఉ. ఆహరిసీమకృష్ణుని కులాభిజనించెను భీమరాజు ...

ఈభీమరాజు కుమారుఁడు గన్ననరపతి.

సీ.

శ్రీనాథసుకవీంద్రుచే ధనంజయవిజయంబను సత్కావ్యమంది వెలసె

స్మృతిమాత్రుండై నిజపాదసీరజాత, ఘటితకోటిరవై రిభూకాంతమాన

సాంతరథయావహరి శ్రీదంతులూరి, గన్నభూపాల మాలిదోర్గర్వశాలి.

అనుదానింబట్టి ధనంజయవిజయమను కావ్యమును శ్రీనాథునిచే గృతీ బాంధవసంగతి యెఱుకయగుచున్నది. శ్రీనాథుడు త్రొక్కిచూడని యాస్థానములు కనఁబడుటలేదు. ఈతఁడు చెప్పినట్లు వ్రాసికొనిన “నూనూగుమీనముల” యను పద్యములో లేనివి హరివిలాసమొక్కటి, శివరాత్రిమాహాత్మ్యమొక్కటి లోకమున కద్భుతముం గొల్పుచుండఁగా నీధనంజయ విజయొక్కటి వానికిఁ దోడగుచున్నది. అదియేమూలనున్నదో యేమహాత్మ్యం కంటఁబడునో.

ఇక్కవికపిత్య మఃభయభాషలయందు నిరుపమానముగానున్నది. సత్యముగాబాఁపరాజే రచించినఁ బ్రభుకపిత్యమని దీనిని మెచ్చక తీఱదు. మృత్యుంజయ కవియే యయ్యేనేని వానిం దెలియనివారు లేరుగదా :

వైలికై కొన్నిపద్యములు :—

మ. తనయాన క్త మనోనివర్తనకు నై దైర్యంబు పట్టెమియుం

గనఁగాలేక పయోజనూతి యనుయోగం బింతలేకుండు న

పునిసాధింపఁ దలంచె నిట్లు జనకాపత్యాదిసంబంధముల్

తనుధర్మంబులుగాని యాత్మకును భేదం బింతయుం గల్గునే.

ఉ. పట్టుడు పట్టుడంచు మరవంక్తులు వల్కుగ దైత్యపుంగవు

ల్పట్టఁగమాక శక్యనుభిభారమటంచు వచించుచుండఁగాఁ

బట్టయనట్టి శేషభరితముతోన న్మునింగెవంతనె

పట్టున నిల్వలేక గిరి భవ్యసుధాభిజలాంతరంబునన్.

శా. కైలాసాద్రిపయిన్వసించి కమలాకాంతామరేంద్రుడై ది

క్వాల్వాలతకిరీటకాంతిరచితప్రవృత్త నీరాజన

శ్రీలాలిత్యపదారవిందుఁ డగుచున్ నేవించు లోకంబులం

బాలించున్ శితికంధరుండు సదయభ్రాజత్కటాక్షంబులన్.

113. విష్ణుభక్తిచరిత్రము. గ్రం. సం. 1988.

ఇదియొక ద్విపదకావ్యము. దీనిని నలచరిత్రము ద్విపదగావ్రాసిన రాఘవ కవి రచించెను. ఇదియు నలచరిత్రమువలె బూర్వోత్తరభాగములు గలది. గద్యములోని పదములు సమానములే.

వలనొప్పుఁటకాద్రివాసుడై నట్టి, నలినాథు డక్కారనారసింహునకును

వెలయనంకితముగా ద్విపదరూపమున, బలువైన శ్రీవిష్ణుభక్తిచరిత్ర

విరచింతు నానేర్చు విధమెల్లఁ దెలియఁ, గరమొప్పు దత్కథాక్రమమెట్టిదనిన.

విష్ణుభక్తిప్రభావము, విశిష్టాదైవతప్రకారముగా మనోహరముగఁ జెప్పఁబడినది. కవిత్వము నలచరిత్రమువలెనే యున్నది. ద్విపదకావ్యము వ్రాయుట యీతనికి నల్లెఱువై బండి—ద్విపదలకుఁ బ్రసిద్ధులైన తాళ్లపాకవారికే మూలమైన బంధువుఁడైన గా వచ్చునని “ఐనమావారలనాభువారలను” నను నప్తమహిషీ కల్యాణములోని చరణమిందు సందేహముఁ బొడమించుచున్నది. శైలి :—

అనతివృన్దిన నష్టాక్షరీమంత్ర, మానుపూర్వకముగా నవుడానతిచ్చె
నిచ్చిన మునినాథుఁ డిచ్చలోమెచ్చి, యచ్చుగానాష్టాంగ మతనికిసోసఁగి
కూరేశ్వరాదులఁ గూడి వేవేగ, బోగునవచ్చి యాపురినున్న విష్ణు
నదనమండపమునఁ జయ్యననిల్చి, పదపడి యటనున్న ప్రజలెల్లవినఁగ
నామంత్రరాజంబు నపు శుచ్చరింప, ధీమంతుఁడగునంబి తెలిసివేవేగఁ
జనుదెంచి యతిరాజచంద్రుని గాంచి, యనఘాత్మనీపిటు లానతిష్ఠించి
తివ్వడిమంత్రార్థ మిందఱువినఁగఁ, దప్పకపతియింప ధర్మమేనీకు
ననవుడు దేవ వీ రందఱుముక్తిఁ, గనినఁజాలును నేను గడఁకనొక్కరుఁడ
సరకంబుగాంచెద నలినాక్షధక్త, వరులైనవారు భూవలయంబులోనఁ
గరుణమీఱఁ బరోపకారంబుచేసి, కరమొప్పనద్గతిఁ గనవలెఁగాక
తనుదానప్రదుకుట ధర్మమేచెపుమ

ఈ గ్రంథమును చామర్లకోటలోని శ్రీమాన్ ప్రతివాదిభయంకరము వేంకటాచార్యులుగా రిచ్చినారు.

119. వీరనఛందస్సు. గ్రం. సం. 353.

భీమన చందస్సువలెనే యీవీరన తనపేగుతో నొకఛందమును మొదలిడియెను. సర్వవిధములఁ జైఛందోమార్గముననే లఘురూపమున వ్రాయఁగడఁగినాడు.

క. వీరన యవరగుణాధ్యులు, వీరనయనదృశమహత్వవిద్యత్కవిహం
వీరనయనాంచలకృపఁ, వీరన లఘులక్షణంబు విరచించెదఁగఁ.

ఉ. ఈలఘులక్షణంబు నులభేచ్ఛగ్రహించి యనంతరంబు ప
ద్యాలపదాలమర్మము లుదారతపూని పరామరించునా
వేశలనెల్ల లక్షణము వేయువిధంబుల సంగ్రహింపఁగాఁ
జాలుదురెట్టివారును నిజం బిదియేగడ కీలు దీనికిఁ.

గీ. పామరునకుఁ గావ్యభావంబు తెలియదు, చీకటింటిలోని చిత్రమట్లు.

గొంతతెలివియున్నఁ గొఱవివెలుంగకుఁ, బండితులకు దీపభాతీయగును.
అని క్రింద యతిప్రాసలక్షణము వివరించెను.

గీ. ప్రాసమిరువదినాల్గింటివాసిఁగాంచి, పష్టివిధయతులందున స్పష్టమరసి
సర్వసాధారణంబగు జాడఁజూచి, తేటగను దేటయగునట్టి తెఱఁగొనర్తు.

ఇత్యాది గం పత్రములు మాత్రమే కలవు. ఎంత గ్రంథముండవలయునో తెలియదు. చివరఁగొంత యక్షరలక్షణమని వేఱుగా వ్రాయఁబడినది.

120. యవజనహృదయానందము. గ్రం. సం. 390.

ఇదితారాశశాంక విజయకథ—కపి బద్వేపూడిప్రభువగు నెఱ్ఱభూపాలుఁడు.

గద్యము. ఇది శ్రీమద్రామభద్రపాదారవింద సుందరమకరందపాన తుంది లేందిదిరాయమాన మానస నిత్యసమారాధిత ప్రభాకరచరణసారస నిరంతరా వార్యశౌర్య మహాదాదార్య సముపార్జిత సంగ్రామాజ్ఞున జగనొబ్బగండ గండర గండ నిశ్శంకమల్ల చౌహత్తమల్లదోహత్త నారాయణగుఱ్ఱదళాదారణ సుకవిజ స్తుత్య పల్లవాదిత్య కలియుగ బేతాళ గాయగోవాళ జాళియామాళి యాబందీకార చంచుమలచూరకార బసవశంకరకేతనాంక సమరనిశ్శంక బలాత్కరాపహృత పాండ్యరాజసప్తాంగ త్రిభువనరాయవేశ్యాభుజంగ ధనకనః మణిగణ ప్రస్ఫూరిత బుధజనని కేతన పరథయద గరుడకేతన కేళాదిరాయకనకకర్పూర వసంతరాయాది మహనీయ చిరుదవిచక్షణ శ్రితజనసంరక్షణ పంటవంశపయఃపారావార తారకా కళత్ర కృష్ణమహీమహేంద్రపుత్ర దినేశ సంకాశప్రకాశ మధురదేశాధీశ విజయ రంగ చొక్కనాథ ధరానాథవిత్తీర్ణసువర్ణదండ ప్రకీర్ణధ్వజ చ్చత్రపల్వంకికాప్రముఖ బహువిధ రాజలక్షణానుసంగ బుధవిధేయాంతరంగ బద్వేపూడి పురవరాధ్యక్ష యెఱ్ఱభూపాలహర్యక్షప్రణీతం బైన యవజనహృదయానందం బను శృంగార ప్రబంధము ...

రెండాశ్వాసములు మాత్రమే కలవు. ఇక్కపి తనవంశమునుజెప్పుచు నిష్ట దేవతలను సుకపీండ్రులను స్తోత్రముచేయురీతిగనే తనవంశపుఁ బెద్దలనెల్ల—

క. శ్రీరమ్యసారవైభవ, గోరాణ్ణిభుఁ గలువొండ గోత్రపవిత్రుఁ

సూరిజనస్తుతిపాత్రుని, భూరిగుణు పోతననెంతూ.

- క. , మూర్తిపార్థివధుర్యుక్
శ్రీవరపాదసరోరుహ, నేవానిధి రిపుమదేభసింహునిఁదలఁతుఁ.
- గీ. ఎఱ్ఱభూవరతనూజ, మజ్జనకుఁ గృష్ణమహికాంతు మడిఁదలంతు.
- గీ. అతులఘనకీర్తి, నమితశౌర్యాప్తమూర్తి
మూర్తివృషధుర్య, సుతియింతుముదముమీఱ.

- క. వినుతింతు మీనమాంబుఁ, జననన్నుత శుభచరిత్ర.
ఈరీతిగ వర్ణించియున్నాఁడు. ఇది కొంచెము క్రొత్తమార్గమే.
- ఉ. పాయనిభక్తి మగ్గులపాదసరోరుహ యుగ్మమున్నుపా
ధ్యాయతనొప్పవప్పు రథరామరవన్యఁదలంచి భారతీ
నాయకతుల్యు రేపురియనంతకసీమ్రునిఁ గొల్పిభూరితే
జోయుతులైన సత్కవుల సొంపుదలిర్ప నుతింతు నెవ్వఁడు.

అని యొక్క రేపూరి యనంతయ్యనుమాత్రమే కవులలోఁ బేర్కొనినాఁడు. ఈ యనంతయ్యజన్మగాథేయోపాఖ్యానమును శృంగారప్రబంధమును శ్రీముష్ణ మాహాత్మ్యము, శివరహస్యఖండములను రచించినవాఁడు. సమకాలికుఁడో తనయాస్థానమునందుఁ బ్రసిద్ధుఁడో శృంగారగ్రంథముచేయుటలో సహకారియో కావలయును. కవిత్వము జటిలముగానుండునుగాని,

పాలుపగునని మడిఁబొగడుచుఁ, గలికొకతఱినతని నెలమిఁ గలయఁగఁదలచుఁ,
మననేకన్నికపైసి, కెనసున్నది, చెప్పితేని యిప్పుడెదానిఁ
నినుఁగూర్చి పెండ్లి నేసెద, సనిమెల్లనఁ జంద్రుతోడహాస్యమొనర్చుఁ.

ఇత్యాదిఁ గొన్ని వికారములు చూపట్టును. వైలి—

- చ. వనితయుఁ దానునేగి హిమవత్ప్రముఖాఖల భూధరంబులఁ
వినుతసరస్తటంబులను విష్ణుపదముఖపుణ్యనిమ్నగా
ఘనపులినంబులఁ బదిరికొగహనాది మహావనంబులఁ
మునులరుదందునట్టి తపముల్నలిపెగఁడు నిష్ఠమీఱఁగఁ.

- ఉ. అక్కజమైన ధైర్యమహిమాతిశయంబులు కలునింద్రునిం
గుక్కుటమై యహల్యకడఁగూయఁగఁజేసెఁ బ్రతాపశాలియై
మిక్కిలి నొప్పుదర్శకుఁడు మెత్తనివాని సుధాంశువేడ్కనా
ప్రక్కనుజొక్కి పావురవుఁ బల్కులు వల్కుఁగఁ జేయఁజాలఁడే.

కాద్రీ సం॥ వయ్యాసినెల ౧౮ తేది గురువారము బద్వభండారము వేం
కటకృష్ణరాజువారికుమారుడు స్వామిరాజు వారితమ్ముడు తిరువల్లిని వ్రాసినది.

121. శ్రీపర్వతపురాణము. గ్రం. సం. 2100.

ఇది శ్రీశైలపురాణమే.

గద్యము. ఇది శ్రీమల్లికార్జునకృపాలబ్ధమేదురాష్ట్రభాషాశిష్ట శివయోగ
గుణవర్య శేషనాథార్యప్రణీతంబైన శ్రీపర్వతపురాణమునందు ...

ఇంద్రదాశాస్వసములున్నవి. ఇంకను గొన్నియాశాస్వసములున్నట్లు వంచ
మాశాస్వసము చివరంబట్టి తేలుచున్నది.

క. శివజన్ముడ శివగోత్రుడ, శివలింగధ్యాసపరుడ శీలవ్రతుడ
శివపూజావరతండుడ, శివయోగధ్యాసపరుడ శేషాహ్వయుడ.

అను దీనికంటె నీకవివిషయమిందించుకంతయుఁ గనఁబడలేదు. శైలి మొదల

క. తెనుఁగైన నేమి కవితా, జనితాలంకార చిత్రసంగతపదవ
ర్ణనవరచనలఁ జతురత, వివియోగ్యం బైనకృతీయు విండుమహాత్ము

న. అహరహముం బికంబులును సంచలుఁగొల్పెఁగ నుచ్చి ...

తపాతపాదీర నించువిలు దాయఁగ మారుడుగూర్చి కోయిలల్
కహాకహనాదములైఱయ గబ్బున నేసి యనంగు డయ్యెఁబో
యహా భవత్ప్రభావములు నల్పులకుం దెలియంగ శక్యమే.

కా. భూమాంహునిలభుగ్వీహంగము భవాంభోజతమాతంగము
ధీమద్యోగినిసంగము మునిమరుద్దివ్యాశ్రమోత్సంగము
సామర్థోష్ఠతదిక్కుడుంగము మునిస్వాంతాబ్జసంసంగము
శ్రీమత్పర్వతశృంగము బరిచితశ్రేయోగనారంగము.

122. బృహజ్ఞాతకము. గ్రం. సం. 2104.

సంస్కృతబృహజ్ఞాతకమునకుఁ బద్వరూపము కావచ్చును. ఇంద్రుని
ఫలము, ఋతు, వార, నక్షత్రయోగఫలములు మొదలగునవి గలవు.

క. శ్రీవిలసిలేనిజవదయుగ, నేవాగత దిగధిపాలశిఖరఫలసం
భావిత నూతనరత్నస, మావృత రుచియాథ వేంకటాచలనాథా.

పరివర్తన శాస్త్రాంశగారము.

గీ. అవధరింపుము జనితుల కవనినై న, ఋతువునకు మే తిథివారఋతుయోగ
కరణఫలములు శాస్త్రసంగతులఁబట్టి, తెలియఁజెప్పెదఁజనులకుఁ దేటపడఁగ.
అని ప్రారంభించి వచేనువత్రముల గ్రంథమువ్రాసి కడపట—

చ. “రవిశశిసౌమ్యమంకులొకరాశిఁ జరింపఁగఁ బుట్టినట్టి మా
నవుఁ డతి దైన్యవృత్తిని ఘనంబగు లేమిఁ గృశించి యుండు నా
రవిశశి జీవశుక్రలొకరాశిని నున్నను రాజ్యమానుఁడై
యవిరళసౌఖ్యసంపదల సర్థివనంబులకేగులోలతఁ.”

“చంపకమురాగోవిందా, శ్రీరామానీసాదమేగతి ।

శ్రీచిదంబరస్వామినేనమః, శ్రీనగరేశ్వరస్వామినేనమః॥ యీగ్ర”

అని విడిచిపెట్టినాఁడు, కావున నాద్యంతములు రెండును లేవని తెలియవచ్చు
చున్నది. కవిపేరు తెలియదు. గద్యము కానరాదు.

123. ముకుందవిలాసము. గ్రం. సం. 2081.

దీనికి భద్రాపరిణయమను నామాంతరమున్నది. కాణాదపెద్దనార్యకృ
తము. మూఁడాశ్వాసములు, సంపూర్ణముగ నున్నది.

గద్యము. ఇది శ్రీమదుభయకవి నానిసహాయ సాహితీవిహార కాణాదా
స్వయీతివృత్తనార్యకుమార వినయగుణధుర్య పెద్దనార్యప్రణీతంబైన భద్రాపరి
ణయోల్లాసంబగు ముకుందవిలాసంబను సుహృద్రబంధము ... గ్రంథమునువ్రా
సిన వారీకవిని కణజం పెద్దనసోమయాజియని వ్రాసిరి.

“...గ్రంథము తిర్చులరాయని సోమశృపాలున కంఠితమిఁబడినది.”

ముష్టిపల్కనవ్యయోగ, సోమ్యుగ రాజలలాము నూర్జితకళాస్తోమ్యుగ జయస్థేమునిగ
తమ నిత్యాదులచే నీసోమరాజు నింటిపేరు ముష్టిపల్లివారని విశదమగుచున్నది.

“ననునందవరపురాస్వయవయోనిధిచంద్రుఁగాణాదవంశవిఖ్యాతసాంద్రు
నాశ్వలాయనసూత్రు నాత్రేయమునిగోత్రు”...

ఇత్యాదులచే గవి గోత్రాదులు స్పష్టము.

పెద్దనార్యుఁగాంచి దయమించి పలికె నగౌరవమున.

గీ. కాదివర్ణంబు లిరువదియైదు విడిచి, చేసితి రపంచవర్గీయ చిత్రకృతిని
శేషతైలేకలీలాఖ్య చేసెనంగ, యాదిమితవర్ణనియతి శక్యంబె జగతి.
కా. శ్రీరమణీయతఁ సురపురీసగరినగరీయచేశ భూ

భారధురీణః డౌ బహిరసామన్యపాలు సభాంతరంబునఁ
మారమగాంకితంబుగను మత్స్యపురాణమొనర్పఁబూనవే.

ఇత్యాదిపద్యములచే నీ గ్రంథమునకు ముందు శేషశైలలీల మత్స్యపు
రాణమును రచించినట్లు గనఁబడుచున్నది. కవిప్రసిద్ధుఁడు. కవిత్వము శ్రేష్ఠ
మైనది. ఒకసందర్భమునో గవి తనసాహిత్యసామర్థ్యమును బ్రసంగవశంబున
నొకరిచే నిట్లు పల్కించెను.

క. శిశువులకుంబశువులకు, స్వేశమై సాక్షింపు గానవై ఖరిమధురా
తిశయము సాహిత్యమురుచి, భృశగతిసర్వజ్ఞఁ డైన నెఱుంగంగలఁడే.

మ. సరసాలంకృతిభోధఁ జేకుఁబుఁ గళాచాతుర్యముల్ వా
క్యరసజ్ఞత్వము గల్గుభావగతి నాహ్లాదం బిడుం జిత్రవై
ఖరిఁగావ్యంబు లొనర్పనేర్పుగలుగం గల్పించురాజప్రియం
బిరవై దుర్యోసనంబడంచు భువి సాహిత్యంబు సామాన్యమే.

క. ఆసాహిత్యశ్రీకీర్తి, భాసురకవితావిలాస పాండిత్యమును
ల్లాసింప సువర్ణమునకు, నాసౌరభ మెనసినట్టు లగునని మఱియున్.

మ. తనరక్తవాక్యకరజ్ఞఁ డండ్రీయసుచుం దర్కజ్ఞనిఁ భ్రాతయం
చును మీమాంసకుని న్నపుంసకుఁ డటంచు నీవడి దూరంబునఁ
గనియస్పృశ్యునిఁబోలె ఛాందసుని వేడ్కంగావ్యలీలారస
జ్ఞ నిజేచ్ఛం గవితావధూమణి వరించున్ భావగర్భంబుగన్.

చ. పలుకులరీతి యర్థములభంగి రసంబులపెంపు భావపుం
జెలువము లాశయంపుదుచి శీతలవై ఖరిప్రాథమాగ్రమున్
లలితచమత్కృతుల్లగునలంకృతులుంగని సత్కవీంద్రులన్
మెలఁకువఁగాంచి భూవరులు మెచ్చినవిద్యలు విద్యతొంగదా.

నందన సం॥ చైత్ర శు ౧౦ మొదలు విజయ సం॥ ఫాల్గున శు ౧౧ వఱకు
మహిమలు కోటప్పవ్రాసిన ముకుందవిలాసము.

124. నారదీయపురాణము, గ్రం. సం. 2011.

ఈపురాణమును రచించిన యతఁడు, అల్లాడు సరసింహకవి.

గద్యము. ఇది శ్రీమత్కంజర్లకొండమాచార్య పాదారవింద విభిందాయ

మాన చెన్నయామాత్యపుత్ర కశ్యపగోత్ర పవిత్ర శ్రీమదల్లాడు నరసింహ ప్రణీతంబైన నారదీయపురాణంబునందు ...

వీడాశ్వాసము లున్నది. సప్తమాశ్వాసము కడవట—

పూనిగెలిచితేని యనూనక క్తి, మిమ్మువెలయింతు మన్నింతుమేదిసీత, లమున మీమతముననే హృద్యముగ నతండు, అని యాశ్వాసాంతపద్యము లున్నవి. కావున సంపూర్ణ గ్రంథమని తోచదు.

ఇక్కవి కరుణాకరమంత్రవంశములోనివాడు. ఈకవితండి యల్లాడు చెన్నప్ప—

వెలసి, వైష్ణవమాత్రుడే విబుధకోటి, యాశ్రయింపంగనద్యక్తి నాదరించె
సిసుల నల్లాడు చెన్నప్ప శ్రీకరప్రభావ భావుకీర్తి ప్రపన్నమూర్తి.

అనుటచే వైష్ణవమతస్వీకారము చేసినట్లు కనబడుచున్నది.

ఉ. అంబకుజోడు పంచవిశిఖాంబకు జోడు విదేహరాజబా

ణాంబకుజోడు సాయకశయాంబకుజోడు పతంగలోకరా
జాంబకుజోడు మజ్జననియై భువనంబుల మించినట్టి కృ
ష్ణాంబ గుణావలంబ విబుధావళి మేలు బలీయనా.

అని వర్ణింపబడిన కృష్ణాంబ యిక్కవిత్తెల్లి.

“కలితవై భవులు సింగన యనంతనయు నాదిగాఁ బుత్తులనందినాడ”

నని యెందతో తనకుఁ బుత్తులు గలరని సూచించినాడు.

ఇతండు, తనగురువు కొండమాచార్యులు స్వస్థంబునం గనబడి నారదీయ సాత్త్వికపురాణంబును లోకోపకారముగా నాంధ్రభాషను రచియింపుమని యాజ్ఞాపించుటచే దీనిని రచించినట్లు చెప్పకొనియన్నాడు. “భగవంతుని మనంబున నిమగ్ని రచియింపంబూనితీ దదవతారక్రమం జెట్టిదనిన” అని 18 పుటలు కృష్ణావతార ఘట్టమంతయు వర్ణించి యనంతరము షష్ఠ్యంతములువ్రాసి కథాప్రారంభమును జేసినాడు. శైలిచూడుడు.

క. అచ్చిద్రకోర్ధ్వపుండ్రం, బిచ్చావిధిలోపహించు నెవ్వఁ డతండా
పచ్చటలం బొందినదా, విచ్చిహ్నిఘనిరయైకవింశతిమునుగుణ.

గీ. కలితవిద్యాకులధనోద్ధగర్వపటల, జాతసంఘన్నదృష్టులమైతిమేని
నిన్నునీక్షింపగలమెట్లు నిఖిలధర్మ, పదవిశేషోపరిష్కృత వరగియున్న

క. ఇలయెల్ల దానమిచ్చినఁ, దొలఁగదునాపాతకంబు దూరతరంబై
తొలఁగునుహరినానరమున, వెలసిన నుకృతంబువలన విమల చరిత్రా.

125. వద్దపురాణము. ౧౪. సం. 2057.

ఇప్పురాణము “నృసింహవరప్రసాదలబ్ధ కవితావిలాస భారద్వాజగోత్ర పవిత్ర అయ్యలమాత్యపుత్ర సరసగుణధుర్య సింగనార్యప్రణీతము. అబ్బయ్య (బోబలయ్య) కుమారుడగు కందామాత్యునకుఁ గృతియీఁబడినది. ఈ కందా మాత్యుని పూర్వికుడైన వెలిగండలమాత్యునకాశ్రయండుగు నుత్తమరత్నం బున కుపాశ్రయంబైన రాసుగిరి పట్టనాధీశ్వరుండైన ముప్పదిక్షోణిభూపాలుని యన్వయంబును మొదటవర్ణించి “యష్టహారాజు మన్ననవడసి విశేషవస్తువా హన చ్ఛత్రచామరాందోళికాది రాజచిహ్నంబులం బెంపొందు కందనామాత్యు వంశావతారం బభివర్ణించెను. ఈకవి—

క. ఆపరమేశ్వరమకుట, వ్యాపృత గంగాప్రవాహ వరకవితాస
ల్లావుఁ డగు మడికి సింగన, చేపట్టక కీర్తిగలదె శ్రీహంతులకుఁ.

చ. అనిపాగడంగఁ బెంపెనఁగు నయ్యలమంత్రికి సింగమాంబకుఁ
దనయుని విష్ణుమంగళ కథాసుముఖాత్ముని ...

ఇత్యాది పద్యములచేఁ దన వంశముం జెప్పకొని—

ధాత్రిఁబద్మ పురాణఖండత్రయమున, నర్వసారాంశమై పుణ్యజననమగుచు
మండితంబైన యుత్తరఖండమీపు, తెనుఁగుగావింపునాపేర

నని కృతిపతి తన్నర్థించిన నీ పురాణముం గావించితిని నుడువుచున్నాఁడు.

౧౧ ఆశ్వాసములు సంపూర్ణముగానున్నది. శైలి—

క. ఏనెప్పుడు శీలముగల, దానన యైవేదములును దధ్యములగునేఁ
బూనిమదీశుని ముందట, నీనిఖలము నెఱుంగ మార్గమిమ్ము ధరిత్రి.

చ. అని దయపుట్టనాడు జనకాత్మజ వాక్యములెల్ల నేర్పడ
న్నిని ధరణీవధూటి కడువిస్తృతమైన బిలంబుసూపియ
త్యనుపమభూషణాంబర సమన్వితయై నిజదివ్యరూపు గై
కొని వెన నీత నెత్తుకొని క్రుంకె సురల్యేఱఁగంది చూడఁగఁ.

క. బృందారకగణానుతులును, వందిజనస్తుతులు భాగవతగానములు
సుందరులు పెద్దలలిమెను, క్రందునఁ గృష్ణుండు మేలుకనియె భవానీ.

సీ. లలితనిరారంకలంకాపురీమహాదాహక్రియానముత్సాహసమయ
మందును లవలేశ మైన నార్తి నెఱుంగ కిరవొందు భానువంశేంద్రరాణి
సుస్థితి రాణించుశుభచారణోక్తిచేఁ దెలిసిహర్షమునఁ దద్దేపి కెరఁగి
ప్రతియానవిధికిఁ దత్సతినియోగముఁగాంచి శీఘ్రంబె యారివృత్తిఖరి నెక్కి
గీ. భూరిగంభీరభీకరాంబునిధిదాటి, మఱి మహేంద్రధరాధరమధివసించు
కపికులాధీశ్వరులఁబూర్ణ కాములుగను, బభిరెయ్యెనరించెద్భృతిఁబూనిపావమాని.

— * మధువనభంగము. * —

క. వెండియుఁ దనవృత్తాంతము, చందాంశుకులేంద్రదూత పై నేత్రశులకుఁ
నించుమనంబునఁ దెలిపె న,ఖండితబహుమానపూర్వకంబుగ నంతఁ. 122

క. అనిలివాక్పముదితకసి, సేన యహంపూర్వకఁ జని (జితశేఖరుమా
గ్ధాస) ద్దధిముఖకృత మవ,మానము నిరసించి చలిపె మధుపానంబుఁ. 123

గీ. అపుడు మధువనభంగదృష్ట స్త్రగుణముఖుఁడు
దధిముఖుఁడు వల్కె వాలినందనునిఁ జూచి
మొనసి మధుపానవిధిశీలీముఖము తై న
యీవలీముఖులను మాన్పు మీవె యనుచు. 124

వ. అంత గిరిశృంగతుంగనిజాంగుం డైన యంగదుండును దధిముఖుం గనుంగొని
యి ట్లనియె. 125

మ. కనుగొంటి న్రఘునాథవల్లభను లంకారాజధానీవనాం
గనమధ్యంబున నంచు నేఘునుఁడు మత్కర్ణామృతాభాషణం
బును జిల్కె న్నటి వానిమాటకును దప్పం గల్గునే కీశవా
హిని తాఁగ్రోలు యథేచ్ఛగా మధువు నెంతే యీవనాంతంబునఁ. 126

గీ. అనినయంగదోక్తి నాలించి భీతుఁ డై, దధిముఖుండు వోయి తపనసుతుని
తోడ విన్నవించె మర్వారవనభంగ, మతఁడు రాముకెలన హర్ష మొండె. 127

ఉ. పానుమదగ్ర మెక్కి వరుసఁ డిగి మ్రాకులఁ గొంగిలించుచుం
గానలఁ బండ్లు మెక్కి మఱి గంతులువై చుచుఁ గూయుచు న్నదా
నూనతఁ దోఁకపట్టుకొని యొందోరుల న్నడిదాటి పాటవా
* పీన కపీశనేన గనిపించె నదూరత నద్భుతంబుగఁ. 128

ఉ. నిద్దురలేమి శోణితరనిర్భరమై తగుకన్నుదోయిచే
నొద్దన యుండి యూర్తిభిప్రియుండు గనుంగొన నాంజనేయుఁడుం

* పీన గపీనేన నద్దు గనుపించె నదూరత మద్భుతంబుగఁ—మూర్తక.

- దద్దయ భక్తి జూడమణి దాను గరంబునఁ దాల్చి మ్రొక్కె శ
శ్వద్దయమానుఁ డై నరఘువర్యవియంఘులకు న్నుదంబునఁ. 129
- మ. నిరవద్యప్రభవద్దతాగతముల నిన్నిస్తీర్ణ విస్తీర్ణదు
స్తరఘోరార్ణవుఁ డయ్యు నభ్రమణివంశ్యగ్రామణీదూత వా
నరసేనాసవిధంబునందుఁ బరమానందాపదేశావగా
వరిణీమధ్యమున న్తునింగె జనదృశ్యాళీ విచిత్రంబుగఁ. 130
- క. హనుమంతుఁడు కలితమహా, ధనచూడారత్నసన్నిధానముదిత రా
మనృపాయుక్తుఁ డై చయ్యనఁ దెలిపెను సతియుదంత మాద్యంతంబుఁ. 131
- ఉ. నైకనిశాచరీసముదయాన్వహబాధితయై ద్విషత్పురా
శోకవని న్వసించు పరిశుద్ధచరిత్రను సీతఁ జూచితిం
బ్రాకటపూర్వపాతకవిపాకముచేత సువర్ణలోకబం
దీకృతయైన నాగతరుణిమణిఁ బోలినదీనమానసఁ. 132
- చ. అనదృశచిత్రకూటవిపినాంతరసీమ నుదీతమైన త్వ
ద్విసరుహసంభవాశుగవిభీతజయంతదురంతకృష్ట సా
హసమును దెల్పి యెంతయు నుదశ్రుముఖాంబుజ యైనసీత యిం
పెనఁగ నొసంగె మాళిమణి నిత్యతి నీ కిది యానవాలుగాఁ. 133
- గీ. పోవ నుద్యోగమొనరించి దేవ యిప్పు, డతులితాశావిశేషపాలితము లైన
సాధ్వీప్రాణము ల్లియభిజ్ఞానముద్ర, చేత ముద్రించి వచ్చితి శీఘ్రియగను. 134
- చ. పటుగుణకారువీటిపురభాస్వదలంకరణప్రసన్న వేం
కటపతిపాదపంకరుహగంధమిళిందమనోవిటంక వేం
కటపెరుమాళ్ళపాగ్రజ యగారచరిష్టరమాంఘ్రినూపురా
ర్భటిమతికారి గృహ్యకమరాభిరావ యరాతిజిత్వరా. 135
- క. కంఠేకాలపరాక్రమ, శుంఠీనవఖండయోగ శుభవాక్కవిరా
ట్కుంఠీరవనుతనద్యః, కుంఠీకృతవిమలయత్న గుణరత్ననిధి. 136
- తోటకం. అరికాళమహాబిరుదాంక లసత్కరికాళమహీభృదుదారకులా
భరణా శరణాగతపాలన జిత్వీరతాద్విరదావనదానఘనా. 137
- గద్యము. ఇతి శ్రీమదుమామహేశ్వరవరప్రసాదసమాసాదిత సరసకవితావిలాస
వాసిష్ఠవంశకీర్తిప్రతిష్ఠాసూపాదక తిరువేంగళార్య కలశరత్నాకరనుధా
కర జగద్విఖ్యాతకవిరాజకుంఠీరవబిరుదాంక వేంకటాచలపతి ప్రణీతంబైన
చంపూరామాయణంబను మహాప్రబంధంబునందు

శ్రీ

చంపూరామాయణము.

అష్టమాశ్వాసము.

— * యుద్ధకాండము. * —

- క. శ్రీమత్ప్రీతాపతపనోద్దామ మహతోదూరితారిధరణీపరిణీ
భీమాంధకారజాలా, రామాపంచాల శసవరాజస్వపాలా. 1
- మ. ఇల యద్వీక్ష యదాటుగానయిన నెంతే వాణిప్రత్యక్ష మా
బలుసారస్యముసాం పెసంగు సభలం బ్రాగల్భస్యము స్వాభిలుం
గకలెల్ల స్పృహవిల్లు మర్త్యులకు దిగ్వాప్తిప్రంబు తొనద్యశం
బులు చింతించు మదాత్మ యాగునుసదాంభోజద్వయి భోజనిన్. 2
- ఉ. భూరివచోధురీణుఁ డగుభోజస్వపాలుఁ డపూర్తికంబుగాఁ
దా రచియించి నిల్పిన యుదారకృతిం బ్రతనూక్తి నిత్రజ్ఞిం
బూరిత మాచరించుటకుఁ బూనితి సిబ్బితిలేక యిమ్మహిన్
దారము పేరురమ్మునను దాల్చిరె హారముతోడి కూటమిన్. 3
- మ. మతిధుర్యుం డగులక్ష్మణుం డొగి శిరోమాణిక్యముం జూచి నం
తతమోహకులుఁ డైనరాఘవుని ముద్రాముద్రితప్రాణప
ద్ధతి యా సీతను బల్కలుం దలచి తత్పైలస్త్యవిధ్వంస ము
ద్ధతిఁ గావింపఁ దొడంగె నుజ్జ్వలకథం దా నేకకాండంబునన్. 4
- ఉ. హృద్వత సీత యున్న దని యింపుగ మూరుతి విన్నవింప నం
తుష్టనిజాంతరంగుఁ డగుతోయజబంధుకులూఢినాయకుం
డవ్పదిశాభయంకరదశాస్యరుషాపరుషాయమాణ యా
దృష్టి శరాసనోపరిఁ బ్రతిష్ఠితఁ జేసె రక్షైకనిష్ఠుఁ డై. 5
- సీ. లంత సుగ్రీవుఁ డుద్ధతదశగ్రీవదుశ్చరితరోషితరామచంద్రవదన
దర్శనద్విగుణితోదగ్రజాగ్రద్రణోత్సాహుఁ డై సాహాయ్యనమయ మాగ
తం బయ్యె నని ప్రమోదంబున సింధువు సంధువుచందాన నాత్మ నెంచి
యనివార్యుడై ర్భగాశాంతరంగన్నిరాఘచూఢిరూఢ్రికూటస్తైల

గీ. శృంగ యగులంకఁ జేరంగ శీఘ్రముగను, సాహసోన్నతి మీఱి నన్నాహపటిచె
వినతనీలనలాంగదద్వివిదకుముద, జాంబవద్రంభశరభాద్విసైన్యములను. 6

క. తత్తణమున రఘువంశౌ, ధ్యక్షుఁనాపాంగధార నభిపూరిత మై
దక్షిణవాహిన్యధిపన, మక్షంబున కేగె దన్మహావాహినియున్. 7

వ. మఱియును బరిచలితసకలర్థసముదయోద్భాసియుఁ గుముదామోదకారియు శర
భాధికప్రసాదశీలశాలియు, నీలేందీవరానందసంధాతయు దశాననదిశాక్రమణ
వ్యగ్రతేజోవిరాజియు సమారూఢతారానందసలాత్మ్యోదయానుగతి ప్రభా
వానుబంధియు సరయూహనుమదుదయ సానుమత్సమాహోహియు, నిశాచర
తిమిరహరణనిస్తంధ్రుండును నగురామచంద్రుండు గనుపట్ట సమంతతఃకందభిత
బహుళపారిజాలకోలాహలభరితహరిదంతరంబును నిరంతరాస్కందిత నికట
కాంతారావళియు నగువలీముఖబలమహాంబుధి ససంభ్రమంబుగా విజృం
భించె నయ్యవసరమున. 8

— * కపిసేనలు మలయపర్వతమున విడియుట. * —

హ. తలఁకెడుదున్నలు న్నిలిచి ధైర్యముతో నెదిరించు సింగముల్
దొలఁగెడునేనుఁగు త్పెదరుదుష్టులు బెళ్ళెడుజఘ్నజూపులం
బలుదెసలం గనుంగొనుచుఁ బర్యేషితేష్లును గల్గి యావన
స్థలి కపివీరఘోషములఁ జాల భయంకర మయ్యె నయ్యెడన్. 9

చ. బలములతో రఘూద్వహుఁడు వార్ధి నొకానొకపిల్లకాల్వఁగాఁ
దలఁచి వసుల్పయల్పజీచి దారున సహ్యసగాధిరోహముం
జలిపి యసహ్యపాతఘనసారభనిర్భరశైత్యమాంద్యదో
హలమృదువాతపోతనిలయం బగునమ్మలయంబు గన్గొనన్. 10

వ. కనుంగొని నుమిత్రాపుత్రునితోడ నిట్లనియె. 11

ఉ. సారేకు నామనంబు కలఁచం దొడఁగెం దటనిర్ఘోర్తివి
స్ఫారపయోజకృతవిశాలపటీరకుటీరవారసం
సారసమేతము ల్కలయశైలనిలంబమహీవిహారసం
భారవసక్రియప్రియతమారుతమారుతపోతహతముల్. 12

చ. అని యతిదీనభావణము లాశుచు రామమహీమహేంద్రుఁ డిం
పానర నిరుద్ధవేల మయి యున్నతిఁ గన్నమహేంద్రశైలమున్
ఘనతరసాలము వ్దరిసి కాంచె జలభ్రమముద్రితస్వపం
శృన్వపవిశాలకీర్తినిధిచందమునం దనరారువార్షిధిన్. 13

5. కాంచి యుదంచితాశ్చర్యధుర్యాంతరంగం డై యారాజపుంగవుం డిట్లనియె.

6. ఎవ్వనిలోతు చూడ నురగేంద్రుడు చాలఁడు నెల్లమేరలం

దెవ్వని కెల్లదిక్కులును నెవ్వనిపై కతరాశి దీవు లిం
కెవ్వఁడు వాగగోచరుఁడు నిట్టిపయోధి నఖాళి నెవ్వరే
త్రవ్వీరి నించి రట్టికులరాజులచర్యలకు న్నమస్కీ)యల్.

15

7. అంతట సుగ్రీవుఁడు మహి, కాంతునియనుమతి మహేంద్రఘనవనవేలో

పాంతమునఁ జలువతెచ్చెర, చెంతలఁ బొలయంగ నకలసేనల డించెన్.

16

8. సరసపటీరకుంజవనసంజవనాభివతస్త్వగీమద

స్ఫురితసుగంధగంధవహశోభితసింధుతటాంతికంబునన్

సరవి రసాలతాశఫలచర్వణగర్వితచిత్తు లై చరిం

చిరి హరివీరు లెల్ల నిజచేష్టలు రామున కింపు నింపఁగన్.

17

9. అంత నిరంతరసమాక్రాంతహరిదంతరిం బై నడయాడు రెండవసముద్రం బనంగ

నముద్రతీరంబున గోదసీవిలంఘనవిశ్వంఖలలాఘవం బగురాఘవానీకం బనీ

కోస్తుగం బగుట, చారముఖంబున నవధరించి ధార్యమాణహృదయాతంకుం

డై పంకలీనచరణం బగునైరావణంబుకరణి రావణుండు కరణీయంబు నెయ్యది

యెఱుంగక జనకరాజతనూజ నుజ్జగింపం బాలక మనోజవరతంత్రితండ్రి మం

త్రులం గూడి కొలువుకూటంబునకు వచ్చి యచ్చట.

18

10. శస్త్రవచస్తుతు లై సప్రహస్తానులఁ జూచి యస్తదభిలాష మిదే

దుస్తరవైరివధోచిత, నిస్తులభవదభిమతంబు నెదఁ దెల్పుండీ.

19

11. అనవుడు వార లిట్లని రాశయ మెఱింగి స్వామితావకనిదేశం బొనర్చు

నేము ప్రాణములతో నిపు డుండ నీవార్త లాడనేమిటికి వజ్రాతికఠిన

భుజపంజరానీతభూజాత విడకుము నా పిని లంకాధిపాయకుండు

రంభాబలాత్కారసంభోగజం బైన యంభోజభవశౌప మంతరాయ

12. మగుట వచియించె నిటులన్నయన్నఁజూచి, విన్నవ మొనర్చె విజ్ఞానవినయభూష

ణుండు నురుసత్యసంభాషణుం డరొవ, భీషణుండును నైన విభీషణుండు.

20

— * రావణునకు విభీషణుండు హితముచెప్పట. * —

13. అకట డై వాఙ్మఁ బరకశత్రాసురాగ, లాలనుండ వై తివి దవాగ్నికీలఁ జూచి

యామిషగ్రాహమోహసంప్రాప్తరసన, చాపలం బైనముగ్ధకేసరియుఁ బోతె.

21

- క. అనఘం బగునిజవంశం, బున నీతాహృతికళంకము న్విని హాహా
ధ్వనిమిలితాక్షుఁ డగువిధి, యెనిమిదిచెవులెల్లమూయు నిఁకఁ గేల్దోయి. 21
- ఉ. అక్కట వారిరాశి పరిఖావృత యై విలసిల్లులంక దా
నెక్కడ దుర్వచం బగుమెయిం గపిచేసినయయ్యపద్రవం
బెక్కడ సీత జానకి మహీనుత నాఁజనుపేళ్ల దైత్యులం
గ్రక్కున నుక్కడంపఁగ నొకానొకమాయ జనించె నేమొక్కో. 22
- మ. నరుని న్వానరునిం దృఢంబుగను డెందానం దలంఁతేని ను
స్థిరదోశ్యైర్యునిఁ గార్తవీర్యుని బలశ్రీశాలి యావానిని
వరుసం జూడవె యింతలో మఱిదితే నందిశుశాపంబును
న్నరవర్జ్యం బగుపద్మభూవరము నన్నా ! దైవమి ట్లుండెనా ? 23
- వ. ఇతైతంగునం దరంగితజ్ఞాతినీతివచనరచనైకనిష్ఠం డగుకనిష్ఠనిననమానిం
యీజ్ఞాతి యరాతిపక్షపాతి శిక్షణీయుం డని కోపంబున దురాలాపంబు లాడ
ఘాతుకు నగ్రజాతునిం బరిత్యజించి యరుంతుదాచరణరోషభీషణుం డగువి
షణుండు నిరవద్యనీతివిద్యాచతుర చతురమాత్యనహితంబుగా నంబుధిఁ గడ
రా నప్పుడు తన్ను దవ్వల విలోకించి కించిద్వితర్కంబున నుద్గ్రీవు లగును
వాదులం గుఱించి యంతరిక్షగతుం డై యి ట్లనియె. 24

— • విభీషణుండు రాముని శరణుసాచ్చుట. • —

- గీ. వెక్కనములాడు సగ్రజ విడిచి బంధు, జనులఁ గా దని నేవిభీషణుడ నిదిగొ
రాము రిపు భేదనోద్దాముఁ బ్రణతదైన్య, హరణ శరణి వచ్చితి ననఘులార.
- సీ. అనుచు సత్యంతదైన్యంబు మీఱఁగ సమీరితనిజోదంతుఁ డౌ నతని మఱి న
మీరకుమారాభిహితసాధుశీలతోన్నతుని లంకాపురీనాయకాను
జాతునిఁ గర్ణగోచరపథాన్వీతునిఁ గావించియేతదాగమనమునకు
“కింకారణం” బని శంకాకులుం డౌచుఁ గీశపుంగవుఁ డెఱింగింప నప్పు
- గీ. డినకులేంద్రుండు దయమానహృదయుండును ను
దంచితస్త్రయమానముఖాంబుజుండు
నగుచు మకరందబిందునివ్యందమాధు
రీనిగాఢోక్తి ని ట్లని యానతిచ్చె.
- గీ. అభయ మని వచ్చు నితఁడు వైయథ్య మిపుడు
కనిన రఘువులు లఘువులు గారె వైరి

కనుజః ధై నను తనుజః ధై నను సఖుండ !

ధరణి శరణార్థి కరుణాపదంబు గాఁడె ?

28

అనుటయు వృద్ధయజ్ఞం డగు, మానుమంతునిచేత వేగ నానీతుఁడు స

ద్వినయాన్వితుండు నై రా,మునకుం బ్రణమిల్లె ననురముఖ్యుఁడు భ క్తి. 29

క. అత్తటి రాముఁ డిట్లను నిశాటకులేంద్ర దశాస్యరాజ్యసం

పత్తి నెల్ల నిన్నిపుడు పట్టముగట్టితి వైరిఁ గొట్టితిం

జిత్తమునందు సందియము సేయకు మిందునకు న్నిదర్శ సం

బుత్తముఁ ధై నభానుతనయుండును వాలియుఁ గారె యారయ. 30

గీ. ధై వవశమున నరుండు పదాననుండి, కనుఁ బదాంతరము విభీషణునియెడ నిది

ప్రబలె రేఖాతపత్ర మా రాముపదము, పట్టి యేకాతపత్ర మా పదముఁ గనుట.

౪. అంత నాదశగ్రీవానుజుం డగ్రభాగంబునంద భరతాగ్రజాపాంగసుధాతరంగా

పిక్తుం డయ్యును బునరుక్తరాజ్యాభిషేకుం ధై నుగ్రీవునికై వడి విశ్వాస

భాజనంబును నగుచు రావణబలంబు నఖలంబును నెఱిగించి లంకపై విడి

యుటకు సేనాసము త్తరణహేతు వగునేతువు నిర్మింప నతిగంభీరం బగుపారా

వారంబు నారాధింపు మని సవినయంబుగ విన్నవించిన. 32

అంబుధిని మదిఁ దలంచుచు, సంబుధితమహత్త్వవిదర్శకయనస్థలియం

దంబుధివృద్ధయేశయుఁ డపు, డంబుధిపై ననిలసఖుక్రియ శయనించె. 33

క. ఈదారి సతఁడు నియతి మహాదర్శాస్తరణమధ్యమధ్యాసీనుం

ధై దివసత్రయ ముండిన, యాదఃపతి యప్రసన్నుడై వర్తిల్లె. 34

శా. భూపాలాగ్రణి రాఘవుండు కుటిలభ్రూభాగుఁ డంభోధిపైఁ

గోపోద్రేకవిపాకపాటలితచతుఃకోణ ముజ్జ్వంభిత

వ్యాపారంబుగఁ జాపముం గొనుటకై వాంఛించె వేగంబుతో

నాపాతాళపితామహప్రథమసర్గాటోపము న్నాన్వగ. 35

— • క్రిరాముండు సమద్రునిపైఁ గోపించుట. • —

వ. అంత.

36

మ. బలువిల్లములుఁ దెమ్ము తమ్ముఁడ మదప్రారంభగంభీరుని

జలధిం గాల్చుడనేసెదంగవుల కన్నద్వోప్రతాపంబు ది

కుగలఁ బేరెక్కఁగ నంచుఁ బలుకుచు నతిక్రోధానురోధోద్ధతిం

బాలించె గార్తుకపాణి యత్తటిఁ *దిరుప్పల్లాణి నుల్లాసియై.

37

- క. విలు కేలఁ బూని యత్సృజ్య జ్వలవిశేఖము నవలశిఖము సంధించె మహా
బలశాలి గామధన్రుఁ, డిల యద్రువణ్ గిరులు గదల నిమఁడు వడంకణ్. 38
- క. మున్నీటిమీఁద రాజుల, మన్నీఁ డిటు లత్రుమేయ హది నూహింపణ్
మిన్నేటిబోటి క్రన్ననఁ, గన్నీటి నెసాన సతనికడఁక మరల్పెణ్. 39
- ఉ. భానునిభంజు రాఘవుఁడు బాణసుఁ బూని యమోఘులాఘువుం
డై నిగిడింప నిశ్వేదదుదంచితసక్ర మవిక్రకుంభికుం
భీనసంప్రవిష్టగిరిమేదురకందర మయ్యె నన్యహం
భోనిధి యంతకంబు పరిభూతరసాతలభా గ్విసారమై. 40
- క. జలరాశి రత్న గంబునఁ, బ్రళయానలబాడబాగ్ని భాగవవరశూ
జ్వలగిరిశతావ మోర్చియు, జ్వలననిభాత్రుంబు వేడిపైఁచుం డయ్యెణ్. 41
- క. శరణం బని యాశరథియు, దగుణతరశరవ్యధానిదానం బగుదా
శరథిం జేరెను లోకులు, పరుషకులిశపాతి సునుని బ్రార్థింపరాకో. 42
- వ. ఇట్లు చేరి యారత్నాకగుండు నభోరత్నవంశ్యరత్నంబునకుఁ జిరత్నరత్నంబు
లుపదగాఁ గొంచు వివీతవేషంబుతోఁ బరితోషంబుగ వినుతిఁ గావించి నే
వించి దేవా తావకధనుస్సంహితామోఘువై భాత్రాత్రుంబు వనచరధామం
బగుమదంతర్వర్తిమరుసీమంబునం బ్రయోగింపుము, నియోగింపుము నేతు
నిర్దాణంబునకు విశ్వోక్తార్థజ్ఞ. నేఁ బనివినియెద నని యంతర్హితం డయ్యెనంత.
- చ. రవికులువంపున న్వసచరచ్ఛట దెచ్చిన యాజగత్త్రయ
ప్రవితతమూలమధ్యశిఖరక్షీతిభృతతి లోఁబడంగ న
ర్ణవము వహించెఁ గర్దమఘుసత్వము లోడనె తన్తహఁఝరీ
భువనభరంబుచే నహహ పూరితమయ్యె నశేషదిక్కులుణ్. 44
- చ. ద్రుతగతి వారిధిం బడియె దూరినిపాతవిశీర్ణ వాశ్చర
ప్రతతివిశీర్ణ జీవనదబంధురగంధఘనౌషధు ల్విదా
రితధరశీవినిర్యదహిరేచితపూత్పతిజాతభేదభా
గతులగుహాగృహానికిమహాహరు లొగిరు లద్భుతంబుగణ్. 45
- చ. ఉరువడి గట్లు కైకొనుట యుంచు టమర్చుట యించు కేని యె
వ్వరికి నెఱుంగకుండఁ గరపాటవ మొప్ప నలుండు నేతు వ
చ్చెరువుగ సంఘటించె నది నీతకు భూమి యభీతిహస్తముణ్
దురుసుగఁ జాఁచెనో యనఁగఁ దోఁచె వనేచరవీరకోటికిణ్. 46

వ. అంత నంతర్ముఖులుంబలె వలీముఖులు ప్రమోదంబునుం బలె సేతుపథంబును
నంసారంబునుంబలె మస్తరంబగు నకూపారంబునుం గడచి సద్యఃప్రకాశ
మానవిస్ఫుర్తి యగును వేలగిరీశమూర్తిం గనుంగొనుచు డెందంబున నమం
దానందంబు నొంది రప్పుడు. 47

చ. తపనకులాధినాయకుండు తావుగఁ దైకొనె నావృతస్ఫుర
ద్విఘ్నతటోజ్జ్వలద్బలనివేశనిరంతరసాలజాలముం
గపిలఘోషశీర్షదారుకందరమందిరగర్భసంత్రస
త్కుఠితమ్మకేంద్రభీతమదధూర్వాహవేలము నానువేలము. 48

వ. ఆసమయంబున దశముఖుండు శుకముఖంబున నతీతనదీసార్వభౌముని సధి
గతనువేలారాముని రాముని నెఱింగి వెండియుం దదీయబలంబు విశదం
బుగాఁ దెలియుటకునై పరిప్రేషితులును, విదితవేషవిభీషణప్రేరణకుపితకపి
లోకనియంత్రణ నితాంతఘ్నములును విపన్నాధారదాశరథివిమోచితప్రాణులు
నగుశుకసారణులవచనంబులవలన మహాత్మేధం బగుసౌధంబు సధిరోహించి
వేర్వేఱఁ దదావేద్యమానులును బ్రవర్థమానసమరసన్నాహమతులు నగువా
నరసేనాధిపతుల నతిధీరతావశంబున సావధీరణంబుగ నవేక్షించి ప్రతిపక్షబల
ప్రశంను లై నయయ్యిరువుర నుపేక్షించి శార్దూలప్రముఖప్రాథగూఢచారు
లచే నవగతాశేషవృత్తాంతంబును దాంతుండును నై పెద్దయుం బ్రొద్దు చిం
తించుచు నంతికాసీనుండును సతివినీతిప్రహ్వంబును నగు విద్యుజ్జిహ్వనితో
మంతనంబు నేమేమొ నొడివి ప్రాసాదంబువలన నవతీర్ణుండయ్యెఁ దత్క్షణంబున .

— * విద్యుజ్జిహ్వనిమాయకు సీతవిలపించుట. * —

గీ. అతఁడుసధనుశ్శరము రఘుపతిశిరమ్ము, మాయ నిర్మించి సమరసమాహృతమని
జనకసుతమ్రోల వైవ వానంతిలతకు, నశనికై వడి దుఃఖిదం బయ్యె నదియు. 50

క. రక్షోహరోధవసతియు, రాక్షసరక్షోహరోధరావణదుర్వా
గ్రూక్షత యదర్థమోర్చితి, తత్క్షయముం గనియు సీత తగునా బ్రతుక. 51

వ. ఇతైఃసంకున సత్యాహితమత్యాకులతాసమేత యగుసీతనుం గనుంగొని చేరి
యోజనకరాజకుమారీ, యాదశ యాదశముఖునిమాయ యందున కేమా
యె, నీ మనంబున ధైర్యవైధుర్యంబు నొందకు మఖలజగతీధుర్య భుజ
బలాభిరాముం డైనరామునెడ నిట్టియకార్యం బవిచార్యం బని సుధాధారలు

గులుకం బలికిన విని యాసారావలంబిని యైనకాదంబిని ఘర్తోద్వేగిని యైన
కేకినింబలె సరమ కర మాశ్వాసించె నంత. 52

చ. మతిగలమాల్యవంతుఁ డనుమృతి త్యజింపుము సీత నన్నచో
నతికుపితాత్ముఁ డౌనలదశాస్యుఁడు వాని లఘూకరించి తా
నతనుభుజప్రతాపయుతుఁ డౌటను దోన బహూకరించె న
మృతి నలయప్పరోయువతిమండలము స్తువమాల్యవంతము. 53

ప. అంత నసంతకల్యాణగుణాభిరాముం డగురాముండు కామరూపవిభీషణామా
త్యవిదితరక్షింసగరరక్షింసదంతుండును, హృదంతరోపజాతసమరసంరంభుండును
నై, యంభోధిమేఖిలాలంకారలంకాదావీరస్థుం డగుప్రహస్తునకుఁ బర్యస్తాహిత
ప్రాణానిలతాభీలుని నీలుని, దక్షిణదావీరరక్షణదత్తు లగుమహేంద్రమహా
పార్శ్వలకు విశ్వత్రయవిజయధౌరేయుఁ దారేయనిఁ, బ్రత్యద్దావీరపాలనఖేల
నామోదుం డగుమేఘనాదున కవక్రపరాక్రమశ్రీమంతు హనుమంతుని, సంత
ర్యవ్యహవిహితరత్నుం డగువిరూపాక్షునకు రక్షింసవగఋతౌధ్యత్నులఁ బ్రతి
నిధులం గావించి యధిభక్యోదండమండితభుజాదండుం డై తమ్ముండునుం
దానును సమరాభిముఖదశముఖగుప్తాత్తరగోపురదావీరంబును సంతరంగంబగు
బలయాధంబుతో నుపరోధించిన. 54

క. లంక న్దనుజులు ప్లవగాతంకంబునకుం దలంకి తలుపులు వేయక
శంఖింపక యమపురిఁ ద,తిగంకరు లప్పడు బెడనఁ బెరిచిరి తలుపుల్. 55

ప. తక్షిణంబ లక్షుణాగ్రజుండు సుగ్రీవసహితుం డై సువేలాదికూటంబు నధి
రోహించి త్రికూటావనీభరచూడామణియును, సింహలద్వీపకమలకర్ణిక
యును విశ్వకర్మనిర్మాణకాశలంబును, నిశాచరకేసరినివేశదరియును, సనారత
బండ్లకృతామరపురంధ్రీబాష్పనదీమాతృకోపవనసీమయును, నిరంతరసేవాన
మాగతదిక్పాలకులమాతంగమదాంబుపంకిలబాహ్యంగనోత్పంగియు నగు
లంకం గమంగొనుచు నం దొక్కచోట సముత్తుంగసౌధంబున నధివసించి యు
న్నవాని సజేహబుధం బగుసంధకారంబుచందంబునం దగువాని సేవాసమా
గత సతారకవిభావరీపమా నానుచరోదస్త విమలమృతాతపత్రచ్ఛాయ
నుండువాని వైమానికవధూవిధూయమానధవళచామరద్వంద్వశోభితుం డై
యభితశ్చలితమందాకినీపరీవాహం బగుసంజనశైలంబుకరణి రాణించువాని
నిఖిలజగద్విజయవర్ణావళీమతినిర్ణయకానేకవివిధసమీకాభిఘాతమగ్నభుగ్న

రావతవిషాణకులిశాన్రోత్కర్ణవిశాలవక్షస్ఫలఫలకుం డగువాని నానీలత
మాలనచ్చాయుండును నాచ్చదితాభినవలోహితపటుండును నై యాపా
టలసంధ్యారాగబంధురం బగుకంధరంబునుంబలె నున్నదశకంధరుం గనుం
గొనియె నవ్వడు. 56

ఉ. మీఁటె న్నానుజుఁ డుగ్రుడై యెగసి పేర్చి నైత్యయాథాధిరా
టాఁ టీరంబుఁ దటానఁ దోడనె కుచుర్కోఁ జేసె నైభీషణం
బాఁజీపంబునఁ బోరి మాయి యగులంకాధీశుతో మల్లెఁ ద
త్కృటిల్యంబు నెఱింగి రామునుగుణగ్రామాభిరాముం గనన్. 57

— * అంగదుని రాయవారము. * —

సీ. అంత రామునిచే సమాదిప్తుడై మంత్రి సమృతి సాధ్యకౌర్యశాలి
వాలినూనుండు సలీలంబుగాఁ గోట దాఁటి లంకారాజధానిఁ జొచ్చి
శంకావిహీనుడై హంకారి యగుననురేశ్వరు నీక్షించి యిట్లు లనియెఁ
జాలస్త్య పిను మేను భవదీయనిశ్వాసగంధివాలధి యైనకపికులేంద్రు
గీ. నందనుండను ఖరదూషణత్రిశీర్షు, లాదియగు యామినీచరాధ్యక్షులకును
నంతకుం డగుమారీచహంత కనుఁగు, బంట నంగమండను దైత్యకంటకుండను.

క. తలఁచెడ వసురా రఘువతి, కిలను దృఢీయాక్షి యగుమహీజను గదియన్
జలజ మని శివునొనలిమా, పెలమిం బ్రాపించుగాంగభృంగముభంగిన్. 59

ఉ. ఒక్కమొగంబు హైహయస్వహోగ్రపరాభవ మొంది వాడె వే
ఱొక్కటి దైత్యరాడవినయొన్నతి నొక్కటి మధురూధతిన్
నిక్కము నీకతాన నజనెమ్మెగము ల్గడు స్రుక్కె రావణా
చిక్కినమోము నీవటులు నేయకు రామున కిమ్ము జానకిన్. 60

ఉ. కొట్టి కుభేరపుష్పకము గొంటిఁ బెగల్పితి వెండికొండ ని
ట్టట్టసరానిదిక్పతుల నందఱునుం బఱిగొంటి నంచు హా
యెట్లు వదించె దోరి తగవే విజనం బగు కాననంబులో
నెట్టన మానివేషమున నీవు హరింపవె యమ్మహీసుతన్. 61

చ. ఘనతరభ క్తితోడ శితికంఠున కింపు ఘటింప వేడి యా
ననవకంబు ము న్బలియొనర్పవె యం దవశిష్ట మాశిరం
బనుపమబాణపం క్తి కుపహరముగా నొనరింపవంచె న
ద్విసకరవంశ్యమాధి రణదేవతకు వ్రజనీచరాధమా, 62

1. అని తనయగుంతుదభాషణంబుల సరోహస్తేష్ఠం డైనదోహచరేంద్రం
డిక్కట్టుప్రలాపోత్కట్టు మర్కట్టుం బట్టుండు కొట్టుం డని పంప నాలంబితభజ
ప్రకోష్ఠం లగుససురశ్రేష్ఠుల నలుపుర న్విహంగపుంగవుండు భుజంగంబుల
భంగి నెత్తికొని గుప్పన నుప్పరం బెగసి తెప్పన నేలకుం బడవైచి పాదాఘాతం
బునం బ్రాసాదశృంగం బరాతిశృంగంబుతెఱంగున విఱుగఁదన్ని తన కెదురు
లేమి తెల్లం బగుటయు నుల్లంబునం బల్లవించునుల్లాసంబున రామనేనానివేశ
ప్రవేశం బయ్యె సంత. 63

చ. కమలహితాన్వయుండు దశకంఠునిభావ మెఱింగి కిన్కరతో
బొమ ముడివెట్టఁ దోన హరిపుంగవు లెల్లను లంక నుగ్రవి
క్రమమునఁ జుట్టుముట్టిరి యుగప్రలయావసరంబుల న్నసం
భ్రమముగ వార్ధిఁ జుట్టుకొను బాడబకీలమాడిరిఁ గ్రక్క-నఁ. 64

ఉ. భూవియదంతరంబు పరిపూర్తిగ నిండ్లఁ గపీంద్రఘోరసం
ద్రావితతత్త్వణక్షుభితరావణకింకరపాణికోణనా
నావిధతాడనంబుల ఘనాఘనగర్జితబంధుభావసం
భావితజైత్రదుండుభినమగ్ర మహోగ్రధణంధణార్భటుల్. 65

వ. ఇట్లు సమంతతఃకందశబ్దగద్దళసంధాధురంధరం బగుదుండుభి గంభీరఘోషం
బునరోషంబునం బ్రేరితు లై గిరికందరంబులనుండిఁ ప్రబుద్ధంబు లై వెడలుసింగం
బుల తెఱంగున మందిరంబులనుండి నిగ్గమించినయవత్యంబులుం బలె గత్యంత
రాయసంధాయకంబు లగుదుర్నిమిత్తంబులం గనుంగొనక విమానాధిత
విబుధసీమంతినీవిహరణేచ్ఛలుంబలెఁ బ్రస్థానసమయపరిష్కానముఖు లైన
చంద్రముఖుల నెంచక నిరంతరజ్వలితకోపాసల నయనకోణారుణాలాతశతని
పాతవిత్రానచలిత నిజవారణని వారణా దేశపరవశులును, దిశాముఖముఖరశివార
వామ్రేడిత ట్టేలితవ్యాకులీకృతకులమహీధ్రులును, గృధ్రపక్షివీక్షేపకృతపతా
కానికాయపౌనరు క్త్యసముత్తంగశతాంగ సంఘాతపరిగతులును, నితాంతనిర్జిత
కృతాంత దంష్ట్రాపట్టఖరనఖర పట్టనప్రాసపరశుగదాముసలపరిఘదృఢకృపాణ
ధారులును, దారుణాజగరసం తానసంవీతంబు లగువింధ్యకూటంబులోయనంగ
వ్యూఢాతిక రాళకాలాయనకంఠటులును, జాలాంబుదంబులకు వికల్పంబులును,
గాళరాత్రికి నభివృత్తులును, గలికాలంబునకు వివర్తనంబును సగుఢుఁ గాలు
నకు సైతంబును భయంకరాకారంబులును నై సంగరాంగణంబునకుం జను

దెంచి వీరాలాపంబు లాడుచుఁ జాపంబులుపూని ధారాసంపాతంబులతో
ధరాధరంబులం గప్పనంభోధరంబు లనంగ దూరాపాతు లగుశిలీముఖంబుల
రక్షోభటు లఖిలవలీముఖబలంబును విక్షోభంబు నొందించి రాసమయంబున.

చ. కరజఘతాయః ధంబు తగుఖంశితోమరము న్నిలాహత
స్ఫురచురుముద్గరంబు ఘనభూధరభిన్నమదావళంబు నై
కరము దివి స్పష్టపక్షజయకాంక్షను బూని సురాసుకుల్ గనన్
హనులకు దైత్యవీరులకు నయ్యె భయంకరసంగరం బొగిన్. 67

వ. క్రమంబునం గుపితకపివీరదూరీకృతనైర్వృతబలం బగుదశగ్రీవభుజబలంబునం
బలె భానుమంతుం డస్తమయంబునొంద మథితాయుధిగళనాళప్రణాళీపరి
వాహి యగులోహితనదీపూరంబు తీగున దూరాంతరితహరిదాభోగం బగు
సంధ్యారాగంబు గనుపట్టి పిత్రాంతహరిసఖాక్రాంతదంతావళవిపులకుంభస్థల
ముక్తముక్తాకలాపంబువడువున నుడుగణంబు వియత్నచేశంబునం బ్రకాశింప
రణరభసచలిత రథతురగపాదాతగపాదాహతవిశ్వవిశ్వంభరాంతరాళసంభ
వం బగురజోవ్రజంబుపిధంబునఁ దమస్తోమంబు దిక్పక్రంబు నాక్రమింప
నిలింపవిమతానీకంబులుంబలెఁ జక్రవాకంబులు సశోకంబు లగుచునుండ దశ
రథకుమారచమూత్కరంబు తెఱంగునఁ గుముదాకరంబు ప్రమదాకరం బై
రహింప నవ్వడు. 68

— * ఇంద్రజిదుర్ధ్వము. * —

మ. సరవిం గాలభుజంగభీకరశరాసారంబు వర్షించుచుం
బురుహూతాహితయోధయాధములకు నోదంబుఁ బుట్టించుచున్
సరసాహ్లాదుఁడు మేఘనాదుఁడు మహాసంగ్రామరంగంబునన్
హరుల న్నించెను మేఘనాదమొగిఁ జక్రాంగవ్రజంబు న్బలెన్. 69

చ. వ్రతతభుజవ్రతాపరిపుభంగదుఁ డంగదుఁ డొక్కవృక్ష మా
యతముగఁ బూని దారుణరణాంగణభూమి హయాళి నొంచి యు
ద్ధతగతిఁ గూల్చె రావణిరథంబు నదైత్యమనోరథంబుగా
శితశతకోటిధారఁ గొని జిహ్వాదు పర్వతకూటము న్వలెన్. 70

ఉ. డాయక యంబరంబుననె డాఁగి దశౌన్యతనూభవుండు బ
ల్మాయ ఘటించి రాముని సలక్ష్యులు లక్ష్యముగా నొనర్చి యు

తాయత జన్మగాకృతి నుదారము లై సయజన్మగంబులం
బాయనిగోపవేగమునఁ బై నిడించె గవుల్ భయంపడన్.

71

గీ. సరసలక్ష్మణయోగనిస్తంద్రుఁడైన, రామచంద్రుని బంధించె రావణభీక
రంబు లగుతచ్చరంబు లొరా సమస్త, బంధనిర్మోచనుండును బద్ధుఁడయ్యె. 72

చ. చెలఁగుచు నింద్రజిత్తు పురిఁ జేరెను రావణనాజ్ఞఁ బూని మై
ధిలియు విమాన మెక్కి సరదేవులఁ జూచి తపించె సంతలోఁ
దలఁగెను నాగపాశములు తార్జ్యగరుత్పవనాంకురంబుచేఁ
బాలిచిరి రాకుమారు లహిముక్తరవీందులమాడ్కిఁ జూడ్కికిన్.

73

ఉ. రాక్షసవాసరేంద్రనికరంబును ఘోరరణం బొనర్ప ధూ
మ్రాక్షుని సయ్యకంపనుని మారుతసూతి వధించె వజ్రదం
వృక్షణదాచరుం గెడపె సాహసి యంగదుఁడంత నీలుఁడు
నత్తణమే ప్రహస్త నిధనం బొనరించె వినె న్దశాస్యుఁడున్.

74

వ. ఇట్లనీకీనీనాథవధంబు విని వినిద్రకోపోద్రేకజృంభమాణయోధనోత్సంకుం
డగుదశకంకుంప సకలజగదండభరితజయానకభయానకనినదబధిరితాశేష
శేషాహిలోచనుండును రోచిష్ఠజన్మకోదండధరుండును నై జలధరంబు సము
త్తుంగం బగునుమేరుశృంగంబునుంబలె శతాంగంబు నలంకరించుచు సర్వత
శ్చలిత చతురంగసంఘం డగుట ననుగమ్యమాసలంకానగరుండునుంబలె గ్ర
మంబునఁ బురతోరణం బతిక్రమించి పురతోరణవ్యాపారం బగువాసరపరి
వారంబుం గనుంగొనియె.

75

గీ. ఇట్లు చనుదెంచునిఖిలదిగీశజేత, ససురనేతను జూచి యయ్యర్కకులుఁడు
నిజశిరము నూఁచె దత్పవ్యభుజశిరంబు, నపుడ యద రెను జెదరెను గపిబలంబు.

వ. ఇత్రైఙున నప్రతిహతవిహారుండును మదగర్జితతర్జిత దిగంతదంతావళుండు
ను నై మహార్ణవంబునం దిరుగు నాదివరాహంబుచందంబున వరాహవోస్తు
ఖం డగుదశముఖుండు కందళితాస్కందనామర్దుండును సుపరిపరికలితగిరినర్దుం
డును సగుహాపతి నిష్కరముష్టిఘాతప్రదాతయగు వాతాత్మజుని నమోఘలా
ఘవాక్రాంతధ్వజకీటాంచలుండగు నీలుని నిఖిలజగద్విజయోజ్జ్వలం బైన
మహాబలంబున వాతూలంబు తూలరాశింబలె దూలించుచు సవిరతశరా
సారవర్షంబుతో నభ్యమిత్రిఁగుం డగుసౌమిత్రియారస్థలంబున మహాశక్తి
నాటింది మూర్ఛితుం జేసె సంత.

77

క. అనుజుని నశ్రుజలంబుల, దనుజుని శరములను ముంచె దాశరథి మిశ్ర
ద్వనకరుణవీరనుడై, పానరిచె శుక్ష్మమదశబలముగఁ దనబలమున్. 78

గీ. అనుఁగుఁడమ్మఁడుగతమోహుఁడగుచుననిగి, నెంతలోనున్నుఖం ఁగునెంతలోన
దితిజవతిగెల్పి రఘువతి యతనిచటుల, *ప్రాణముల్లోని డిగవై చె బాణములను.

గీ. అపుడురఘువీరశరనిహతాంగుఁ ఁగుచుఁ, బ్రథమయుద్ధంబునంద పరాభవంబు
నొంది గతవై భవత లంకఁ జెందె నలది, శాననుఁడు దినదీపదశాననుండు. 80

వ. అంత. 81

— * కుంభకర్ణయోధము. * —

క. అనురవతి కుంభకర్ణుని, నసమయమున నిద్రలేపె నగ్రజనాజ్ఞన్
దెనచెడి యతఁడున్ వెడలె, స్వేస నని కవునఁప్రబోధనిద్రార్థంబై. 82

వ. ఇ ట్లంజనాచలనికాశుండును బ్రకాశమానకరతలభ్రమిత్రిశూలుండును నై
జగత్తు యోద్యుక్తుం ఁగుశూలధరుండునుం బలె సరుగుదెంచు సక్తంచర
స్వామ్యనుజం జూచి శామ్యత్సహభుజతేజోవిశేషంబును నశేషదిగ్ధావమానం
బును బవమానచలితజలదపారిష్లవంబును సగుప్లవంగనుబలంబుం గనుం
గొని యంగదుం ఁభంగురధీరవచోభంగి ని ట్లనియె. 83

క. కవులార కైకసేయులు, వివరీతమతి స్థటించు వెఱబొమ్మనుడి
యిపు డింకఁ బ్రాకృతం బగు, సుపకృతభయవైకృతంబు నుపఁగుఁడు మీరల్.

గీ. అనిన విని యుద్ధనన్నద్ధు లగుచు హరులు
దిక్కరులమాడ్కి మరలుచు దివిజగజము
పగిది మత్తిల్లు ఘటకర్ణుపైనివైచి
రగములు లయానిలములు వింధ్యాద్రిబోలె. 85

చ. పాలిచె వలీముఖప్రహితపుష్పితవృక్షము లెల్ల స్వీగ్నతా
కలితనురారివక్షమున గందవొడింబలె జార్జితంబు లై
పలుమఱు యుద్ధభూమి నలబల్లిదుపేరెడఁ దాఁకి నిష్ఠూరా
చలములు కొన్ని వేమరలి సత్సెఁ బ్రహర్తకు ఖేదభేదముల్. 86

క. నేల వడంకఁగ నొకచే, శూలము శిఖనిభముఁ ద్రిప్పుచు స్మృతుం డై
తూలించె గంధమాదను, నీలుని ఋషభు న్నవాక్షుని స్వరభునినిన్. 87

సీ. అంతటఁ గపివీరు లతివై జచాపలాధిగతలాఘవు లౌచు దీనదశను

జెంది రాఘవు శరణొంద నేగుటఁగని యాశ్చర్యభుజవీర్యఁ డగునినజుడు
వారల నెల్ల నాశాపింపుచును జేరి వైరిపైఁ దరుగిను లైవిభిగొనుచుఁ
జిత్రయుద్ధంబు సుస్థిరముగ నొనరించి తన్ముక్తఘనశైలతాడితాంగుఁ

గీ. డగుచుఁ గులిశాహతం బైనయద్రివోలె, వ్రాలె జేతనహీనుడై వ్రాలునతని
నసుర కొనిసోప వాలిక్యతావమాన, హడఁగ సురవైరిఁ గని తదీయబల మలరె.

వ. అం దమందకుసుమపరిమళఝరీమిళచ్ఛిశిరశ్శృంగారసచేతనోద్గ్రీవుం డగు
సుగ్రీవుండు సచనుత్కారంబుగా నుల్లంఘితప్రాకారుండును దారుణాకారుం
డును సగురక్తంచరవీరుని సఖముఖాకలితశూర్యణఘాముఖానుకారునిం గా
వించి యుచితలాఘవంబున రాఘవసచేతప్రదేశంబు చేరిన సంతఁ గుంభకర్ణుండు
భానుసూనుం గానక ప్రతినివృత్తుండును మత్తుండును వివమతారేక్షుండును
బ్రతిక్షణంబునఁ బ్రతిపక్షబలంబులంబలె స్వపక్షబలంబును భక్షించుచు లక్ష్మ
ణునిలక్షీకరింపక తుంగం బగుశైలశృంగంబునుం బ్రయోగించుచు సతివేగం
బున రామునిం జేరిన.

89

శా. ఆయిత్వాపికుకులుండు సత్వీరముగా నయ్యద్రిశ్యంగం బతి

స్థాయత్ప్రీతతరార్థచంద్రనిహతిః భంజించి యామేటిమై
చాయం దూపులు వాలిసొంద ఖరదోశ్శౌర్యఘ్నము ల్జాలమి
*నావ్యయవై వ్యంద్రములేసె శాత్రవవధూ వైధవ్యదంబు ల్వడిఁ.

90

సీ. అంత రాఘవబాణహతరాక్షసాంగం లం దొక్కభుజము మంథాద్రివోలెఁ
బడియె వాసరసై న్యపాథోనిధానంబునందు వేటొకభుజం బభిలోనఁ
బతితమై కనుపట్టె వితతమా రెండవసలనేతురీతిచిహ్నంబు లందు
మఱి తృతీయంబైనమ స్తకంబు చెలంగె నింగిత్రికూటంబు శృంగముగను

గీ. నవ్వు డాభీలశాఖామృగాతివేల, నవ్యకోలాహలాకర్ణనంబువలన
బవరమునఁ గుంభకర్ణునిపాటుఁజెలిసి, తాంతముఖుడై పదంపడి దశముఖుండు.

వ. మ హేందరమహాపార్శ్వ ల రావించి సహాయులం గావించి కుమారు లగు
నరాంతక దేవాంతకాతికాయత్రిశీర్షులం బంప వారలును దరసాశనపతినిజే
శంబు శిరసావహించి పితృపతినివేశనంబునుంబలె సమీకప్రదేశంబుం బ్రవే
శించి రాసమయంబున.

92

క. తరుచరనిశిచరవరులకు, దురము సగోషహతశిరము దుష్కరము మరు
త్తరుణీప్రమోదకరము, స్ఫురమునికి నదృష్టచరము సారిదిం గలిగెన్. 93

గీ. తరుచరాంతకుఁ డగునరాంతకుని దునిమె
నంగదుండు హనూమంతుఁ డంతఁ గడఁగి
యలనురాంతకుఁ గెడఁపె బురాంతకుండు
భీషరాంతకు నడఁచినవీర వోఁప. 94

వ. పెండియు సనమనమరశీలుం డగునీలునిచే మహానరుండును, మరున్నంద
నుజేఁ ద్రిశిగుండును. మహాపార్శ్వదివాహినీపతులునుం దెగుటయు విషాద
రోషవరవశం జై నిశాచరాకారం బగుసంధకారనికాయంబునుంబలె సతి
కాయండు సుమిత్రాపుత్రునిం గీనిసి వృత్రాసురుండు సుత్రామునితో బలె
జిత్రాహవం బూనరించె. 95

గీ. అతఁడును భుజాభుజి బెరంగి యితఁ డవధ్యుఁ
డనుచు ననిలోక్తిఁ దెలిసి బ్రహ్మస్త్రమేయ
నప్పు డయ్యసురునిశిరం బవనియందుఁ
బడియె రావలపుబలె సతిభయద మగుచు. 96

వ. అంత. 97

— * ఇంద్రజిత్తు రెండవయుద్ధము. * —

గీ. విధురుఁ డగుతండ్రి నూరార్చి పృథురణధుర
రథియు సధనుశ్చరథియునై రావణియును
దాశరథి కున్ముఖుం డయి తరలి వచ్చె
నాశరచమూళరథియుఁ దన్నాశ్రయింప. 98

వ. వచ్చి సమరంబున సరాతిజయమనోరథంబుకొలుకు రథరక్షార్థంబు గా రాక్ష
సుల నలుగడల నుండ నియమించి ప్రదక్షిణాశిఖుం డగుశిఖావంతుని హరి
రర్పణంబున సంతర్పితుఁడేసి మంత్రాధిగమవిచిత్రంబు లగునస్త్రంబులు ధరి
యించి తిరోహితుండై నిశితముఖంబు లగుశీలీముఖంబుల నిఖిలమర్త్యాహరి
నిర్మాణాలంక ర్తీణుండై క్రవ్యాదుండు వ్యాధుండునుంబలె హరుల విధురులఁ
గావించి. 99

క. అకుటిలు రాము నలక్ష్మణులు, వికలాశయు విధురసత్త్వ విరచించె నితాం
తకఠోరగ్రీవము త,మ్మికోలనిబలె జేరె సంత మేటై లంకన్. 10

చ. క్షతరుచిరామచంద్రముగ శామ్యదినోద్భవదీప్తి గాఁ గృతొ
 ధృతశరవృష్టియై ఘనుఁ డతం డరుగం జలజీవనంబు ను
 ద్యతకుముదంబు నస్తనల మాహతసీలమహాత్మలంబు జృం
 భితవరలక్ష్మణం బయి తపించెను వాహిని తక్షణంబునన్. 101

గీ. వాయునందనుఁ డతివేగవంతుఁ డగుచు, జాంబవంతునియాజ్ఞ నౌవధనగంబుఁ
 బెచ్చిన విశల్యమయ్యె నెంతేబలంబు, స్వర్గులమనంబును విశోకశల్య మయ్యె.

వ. మిటియును సహజ తేజస్సుముజ్జ్వలం బగుదవానలంబునుంబోని వానరబలంబు
 3 దరికొనువిధంబున దండవ్యామాన యగుపురినుండి దశాస్యనిదేశంబున
 వారిగతి న్వేడలునిఖిలలోకప్రకంపనుం డగునకంపనుండును నాహతస్థవంగ
 సంఘం డగుప్రజంఘుండును నంగదప్రతాపానలంబునకు శలభంబులగుట
 విని మహారథు లగువిరూపాక్షయూపాక్షులు మైందద్విబిదవారితు లగుటఁ
 గనుంగొని కోపాటోపవిజృంభమాణసంరంభు లగుకుంభనికుంభులు సుగ్రీవ
 హనుమంతులతోడ మారీచనుబాహులు రాఘవునిభుజంబులతోవలె సముత్త
 భిరభుజు లగుచు మహాద్భుతయుద్ధం బొనరించిన యనంతరంబ. 103

క. ఇరజనిచేఁ గుంభం డని, మొనఁ దెగినఁ దదీయవీరహమును సైఁవక పా
 వనిచే నికుంభుఁ డమరీ, స్తనకుంభావాస మొండెఁ దన్నామధృతిన్. 104

గీ. అంతనసురాధిపనియుక్తు లఖిలసైన్య, యుక్తుఖరసూను మకరాక్షుయుద్ధముఖరు
 నిజవిపక్షు సపక్షతానిరత మగుచు, జనకుఁ జేర్చెను నైత్సృసిసాయకంబు. 105

చ. జనకునియాజ్ఞ మాళి నిడి సంఖ్యముఁ జేరి మహేంద్రజేత యం
 దనలుని వేల్చి యుక్త్రుచయ మంది దివంబుననుండి మాయచే
 ఘనశరము ల్నిగిడ్చి బలగర్వము లెల్ల నడంచి రాము కో
 వనత యెఱింగి భీతుఁడయి పట్టనముం జొఱఁబాఱెఁ గ్రక్కునన్. 106

వ. అంతఁ బ్రత్యక్షప్రతిహరంబుననుండి ప్రాతిహారికుండై నయతండు నిర్గమించి
 యాంజనేయసన్నిధానంబున మాయాసీతను నిశాతపేతిచేత విచారితం
 జేయుటయు నాకులితస్వాంతుం డైనహనుమంతుం డతథ్యంబు నాక స్థికంబు
 నయిన యది తథ్యంబుగాఁ దలఁచి యుద్ధం బొనర్చి నిరాశుండై దాశరథి
 దేశప్రదేశంబునకుం బోవునవ్వేళ నయ్యింద్రజిత్తు పశువిశననప్రారంభియై నికుం
 భిలాఘ్నింజేరి పిచిత్రసత్రప్రవర్తకుం డయ్యె నయ్యవసరంబున హనుమదావేదిత

మేదిసీనుతాపృతాంతుడై రామభూమికాగతుండు వజ్రనిగోషంబున మా
నసచరం బగురాజహంసముంబలె విదీర్ణమానసుండై నేల వ్రాలి సౌమిత్రిచేత
నాశ్వాస్యమానుం డగుచు సకరుణంబుగా బిట్టు నిట్టూర్పు నిగిడించుచు విల
పింపం దొడంగె. 107

చ. అరణినిఁ గీలలీల జనకాధ్వరవాటమునందుఁ బొందుగా
ధరణినిఁ బుట్టినట్టి యతిధన్యవు మానవవంశ్యరత్నమై
గురుయశమొందుపం క్తిరఘుకూరిమిఁగోడల వెంచ నిట్టి నీ
కళయ విరాయ మయ్యెఁగద హరిఘురామున కేమి చెప్పుదున్. 108

క. వవనజయత్నము వృథ నలు, నవసేతుక్రియ యథావినాశిని విశిఖం
బువిహతత నందె నీదృగ్భవదీయ శుగభి దాటఁగలనా? లలనా 109

ఉ. మానుగ నెందునేని బవమానతనూజనిపూన్కి వృథ మెం
దేని నవీనసేతుకృతికి న్నలుఁడుం జతురత్వ మొందఁ జెం
దేని మదగ్ని బాణమును దీక్ష్య ముగా దిటువంటినీశుగం
భోనిధి నిస్తరింప ననుబోఁటికి శక్యమఁటే వధూమణి. 110

వ. ఇతైఱింగున విలపించురామునిం గనుంగొని విదితాసురమాయావిశేషుం
డగువిభీషణుండు దేవా నీవంటిమహానుభావునకు నస్థానంబున దీనం బగునవ
స్థాంతరం బేటికి నిరంతరాయమఖనిర్వర్తనార్థంబుగాఁ బురందరారి యొనరిం
చిన కపటకృత్యం బిది, సత్యంబు గా దని తద్వధంబునకు లక్ష్మణుం బురస్క
రించికొని నికుంభిలోపరోధంబు గావించిన. 111

చ. హరిపరివారఘోరనినదారభటం జలితాంతరంగుఁ డై
గిరిదరినుండి వెల్వడిన కేసరియుంబలె రోషభీషణ
స్ఫురణముచేఁ దదధ్వర మపూర్ణముగా నెఱవేర్చు జేసె చు
మృతమగునంగరంబు బలశాసనశాసనుఁ డద్భుతంబుగన్. 112

క. ఆవానరసేనకు ఝం,ఝూవాతూలంబు తూలచయమునకుబలెన్
రావణతనయుగ్రణి విద్రావణుఁ డై సంచరించె రణరంగమున్. 113

వ. ఇట్లునుపదంబును ననీశోన్మథనసంరబ్ధసంవర్తవ ర్తియగు సమవర్తిచందంబున
నమందన్యందనారూఢుం డై వచ్చుసంక్రందనపరిపంథిం గని గంధవహనందన
సూంధవ ర్తి యై సౌమిత్రి ప్రవర్తితనిశితశరధారుం డై శతధారపాణి జంభా
నురునింబలె స్తంభితుం జేసిన. 114

మ. అపు డనోన్యమవోత్కటంబును సముద్యద్విరవాదోద్భటం
 బు పరిత్రుట్యదుదారకంకటభరంబు నిభిన్నశస్త్రాస్త్రకం
 బు పరిజ్ఞాతజయాశయంబును ద్రిణోకాత్యంతభీమంబుగా
 ద్విపరాజంబులభంగి సంగరము నర్థింజేసి రయ్యిర్వరున్. 115

క. పవిత్ర విభిముల సహస్రవిఖండము గాఁగ మార్చి సవరించి యనిం
 బ్రవిహితసారథిగా నిం, ద్రవిరోధి నొనర్చె దాశరథి యధికధృతిన్. 116

ఉ. మాయకి నేది యుక్తమై సమగ్రభుజాబలశాలి కెద్ది యీ
 డో యనురేంద్రనందనున కోపిక యెంతయొ యింద్రజేత కా
 హా యిపు డేమి యొ ప్పగునొ యంతయుఁ జేసె సవార్యశౌర్యధా
 రేయుఁడు రావణాత్మజఁ డరీణరణోద్వి నిజోచితంబుగన్. 117

వ. అంత సరిభీషణంబుగా ఘోషించుచున్నవిభీషణుపై న్నంచరేంద్రనందన విముక్తం
 బైనశక్తి సర్వసంద్రభాణంబుచే నివారించి తదీయదుర్విసయంబుపైరింపక సుమి
 త్రాపుత్రుం డమోఘులాఘవ నిస్తంద్రంబైన యొంద్రాస్త్రంబుఁ బ్రయోగించిన.

క. వ్రాలెఁ దదస్త్రము మఱియును, వ్రాలె నృశిరస్త్ర మ య్యరాతిశిరంబున్
 వ్రాలె భువిఁ బుష్పవృష్టియు, వ్రాలెన్ న్నటి బాష్పవృష్టి రక్షోంగనకున్. 119

వ. తత్తణుంబున సహస్రాక్షజద్యధంబు నాకర్ణించి శోకోద్రేకంబున రక్షోఽధ్య
 త్సునిముఖంబులు నితాంతక్లాంతంబులును నిశావసధూనరంబులును నిర్గళద
 శ్రునిష్యందంబులును నిర్వేలాక్రందంబులును నిరవధికపూతకారంబులును
 నిగాఢకోపాటోపవిపాటలంబులును నిరూఢకుటిలితభూవల్లికంబులును నిఖిల
 భీకరవృత్తేక్షణంబులును నిర్దష్టాధరోష్ఠంబులును నిష్ఠురాట్టహాసంబులు నయ్యె,
 ననంతరంబ పురందరారిప్రముఖవిక్రాంతంబు లపక్రాంతంబులును కుంభకర్ణాదిసోద
 రులు నిహతులును బ్రహస్తపూర్వకసచివులు విధ్వంసులును పిరూపాక్షప్రభృతి
 సేనాపతులు వ్యాపాదితులును నిఖిలబలంబు నిశీర్ణంబును లంక పౌరవధూజన
 కరుణపరిచేవనోత్తరంగ యగుటయు నాతంకాతిశయరోషణం డై రావ
 ణుండు హర్యక్షంబు హరిణింబలె నిత్యోకునాయకుదయితను హింసంప నిశ్చ
 యించి యంతికగతమంత్రించే నివార్యమాణుండై సారథి సంహోదితరథుండును
 దాశరథిజయవిహితసంగరుండును నగుచు సంగరాంగణంబున కరుగు దెంచి.

— * రామరావణయుద్ధము. * —

క. శరచాపపరిఘతోమరధరుఁ డై నైకముఖభుజతఁ దాననిలో నొ
 క్కరుండయ్యును లోచనగోచరుఁ డయ్యెను బంధువర్గసహితునిభంగిన్. 121

క. దనుజేంద్రుడు ఖడ్గము గొని, వనచారులను సైక్ములు వడినేయుచు నొ
య్యస నితఁడు నీకు నీకితఁ, డని యచ్చరలకును జెలుపునట్లు మెలంగెన్. 122

వ. తత్తఱం బక్షోహిణీక్షోభకందళితామర్దుంశును సతివగుషవిశిఖదలితధ్వజం
డును సర్ధచంద్రనికృత్తధనుష్కుండును, సప్త్రధౌరావిదారితసారథియు సతి
విస్మయనీయకరలాఘవుండు సగు నాగాఘవానుజు సమర్థ వేగముక్తం బైన
శక్తిచే యాతుధానుండు ముహూర్తిమాత్రం బుపరాగంబున నిశాకరునింబలే
మూర్ఛానిమిలితుం జేసిన. 123

గీ. రా. యఁ డంటట శక్తినిర్దళితహృదయు, ననుజఁ గనుఁగొని శోకవిధ్వాత్తుఁ డగుచుఁ
గోపమునఁజూపముంఁగొని కుండలించె, వెండి విధి దైత్యులలవ్రాలు కుండలించె.

చ. వలయితచిత్రచాపుఁడును వారితపంక్తిముఖుం డతిక్రుధా
విలమతి రాఘవుండు శరవృష్టి నిగిడ్చిన దైత్యకోటిలో
పల నొక్కఁడైనఁ దప్పించని పట్టనముం జొరఁడయ్యె వేలుపుం
జెలువలలో నొకర్తు వరుఁ జెందకయున్నది లేదు చూడఁగన్. 125

వ. అప్పు డాంజనేయపురానీతమహీధరమహాసధినమేధిత జీవితానుజాన్లేషనుఖ
లభమనోరథుండును బ్రవర్ధమానసమరకాతుఁగోపలంభుండును సంరంభోదం
చితపులకకంచుకితగాత్రుండును సగుదాశరథి యుద్ధమధ్యంబునందుఁ బురంద
రానుగ్రహంబుచే మాతలినమానీతం బైనరథంబును విశంకటం బగుకంకటం
బును బరిగహించె. 126

పంచపాది. సరిజో దబ్బె నటంచుఁ జూపుదురు దోశ్శృంఢీర్య మనోన్యస్యమున్
సరపిం గాంతురు రోమహర్షమును శస్త్రాశ్రయి బోరాడ మె
త్తురు మేల్కేలని సాహసించుతటి నెంతో వ్రాణవర్యంత ని
ర్భరదుస్సంకట మైన సప్రవీదురు మూర్ఛ గ్గొంత విశ్రాంతు లా
దురు ఘోరాజని రామరావణ లమర్తు లిష్టిస్తయం బందఁగన్.

వ. అనంతరం బవిశ్రాంతవిముక్తదివ్యాస్త్రులును నాశిండలవృత్రసన్నిభులును
నగుసయ్యిరువురకును విచ్ఛిన్నంబు లగుమార్గణంబులును, విలూసంబు లగు
ధనుర్దణంబులును వినిహతంబు లగుధురీణంబులును నిర్భిన్నంబు లగుసాం
యుగీకరథంబులును గలుగునట్లుగా నిర్వైకల్యవిజయమనోరథంబు నిరతిశ
యవిశేషయశోధనంబు సగునాయోధనం బయ్యె. 128

క. పొదినుండి కొనుట పూన్పుట, తుది నేయుట తెలియ దయ్యె దురుసున నచ్చోఁ
బడపడి య వోటనె యున్నది యస రాఘవునిహస్త ములవడి యుండెన్. 129

చ. శరముల రాముఁ డద్ధపరిజల్పితచారువినాదపంక్తికం
ధనుముఖ మెద్దిద్రుంచె సది దారున మొల్చి వచించె శేషమ
త్తఱి జతురత్వరీతి నలధన్వికి మాయికి సామ్య మై కనన్
ధరణిపతన్నిజాన్యములఁ దాఁ గని లజ్జతుఁ డయ్యె దైత్యుఁడున్. 130

చ. దనుజశరక్షతక్షరదుదంచిత శోణితబుద్ధుదాంకచం
కనదమరేంద్రకంకటవిగాఢసహస్రవిలోచనాఘ్రిఁ డై
కనఁబడె రాఘవుండు బలఖండనరోషకషాయితాక్షుఁ డై
తనరు ధరాధరాహితువిధంబున దారుణసంగరంబునన్. 131

వ. అంత వారుణంబున వైశాన్వరంబును వైసజేయంబున తాతంధయంబును
వాయవ్యంబున వారిదంబును వైభాకరంబునం దామిస్రంబును మాహేంద్రం
బున దానవంబును వైష్ణవంబున మాహేశ్వరంబునుం గాఁ బరస్పరంబు నిట్ల
స్త్రుంబుఁ బ్రత్యస్త్రుంబుచే భేదించునయ్యిరువురకును నాహవాగ్రహంబున నవి
దితంబు లై సప్తవానరంబు లతిక్రమించె. 132

— * రావణమరణమునకు విభీషణాదులు గుఱించుట. * —

మ. ధనురామ్నాయగురుండు రాముఁ డురుశస్త్రాశస్త్రికాతూహల
ప్రణయం డయ్యె విచారకర్మితసతి న్భాపించి తొల్వేల్పుతే
నిసవాంకూరణిరోగణం బపునరున్నేషంబుగాఁ ద్రుంచె మా
ర్కంధి బ్రహ్మస్త్రముచే జగద్భయముతోఁ గూడ న్నిమేషంబునన్. 133

చ. ఘనభుజాఁ దాదశాస్త్రిఁ డతికంటకుఁ డీల్గిన లబ్ధకాములై
యెనయఁగఁ బుష్పవృష్టిఁ గురియించునమర్త్యజనాళి కెల్ల శ్లా
ఘనపద మయ్యె రాముఁ డలకాముఁడు దా నటు మున్న చాలశ్లా
ఘనపదమై చెలంగెఁ బరికల్పితశూర్పణఖావికారుఁడై. 134

వ. అనంతరంబ సమాల్లింగితరణమంధరుండును శరతల్పశయానుండును సధిగత
నిషంగోపధానుండును సగుయాతుధానపతిం తేరి నేల వ్రాలి సోదరన్నేహ
సులభవైధుర్యుండఁ గదర్యుండ నే నని విహితనిజదూషణుం డగుచు విభీష
ణుండు పెద్దయుంబ్రాద్దు విలపింపం దొడంగె. 135

గీ. అన్న సమసుఖదుఃఖులై నట్టిబంధు, జనులదోబుట్టు వగునిన్ను సాహసమున
విడిచితిం గులక్షయనిమిత్తవిహితధర్మ, పరుడ నైతి నక్కేర్తి నే బాయగలనె ?

క. అనిఁ బ్రోవఁ గుంభకర్ణు, డనుజుం డొకఁడుండె నీకు నతఁ డిపు డీల్లెఁ
నినుఁ జంపుఁ ఁటి నాబ్రతు, కునక్తై యిది విధి సహించుకొని యుండడిగా.

వ. అనుచు విభీషణుండు విలపించుచుండఁ దద్వృత్తాంతంబు విని శుద్ధాంతంబున
నుండి దీనంబుగా మొఱవెట్టుచు సంతరితయూధనాథులగుకరేణులకరణిఁ బ్రేక్ష
ణీయ లగుతగుణీమణులతోడం గూడి వచ్చి సమరమధ్యంబున నశనిహతమం
దరవసుంధరాధరంబుచందంబునం బడియున్న దశకంధరు నిరీక్షించి నిహతో
పప్పు మగులేదీగైకై వడి హా ! నాథ ! హా ! నాథ యనుచు విషాదాకుల
యై నిషాదాహతదయితవిధురీకృత యైవకురరి తెఱంగున మందోదరి యమందం
బుగా నాక్రందింపం దొడంగె.

138

ఉ. సారకుసార దిగ్విజయసంభ్రమవేళలయందు నీవు ము
న్నారసి యేది చూచితియో యాయమరాట్పురి సర్వలోకసా
ధారణవృత్తి నై మగిడిదైవవశంబునఁ జూడఁ బోయి తే
ధీరవరేణ్య నాదుమరదృష్టము నింకిట నేమిచెప్పదున్.

139

క. జనకుఁడు దనుజకులేశుండు, పెనిమిటి త్రైలోక్యవిజయవిరుదాంకుఁడు నా
తనయుఁడు మహేంద్రజైత్రుం, డని గర్విస్తనైనన్నహా విధి చెఱిచెన్.

140

ఉ. ధారణిలో రఘూద్వహుండు ధర్మవిదుండును నైసరాముఁ డే
దారినో యట్ల యగ్రజునితావునఁ దచ్చునిఁ దెచ్చి పూన్పువాఁ
డై రహి వాలిమున్నుకొని యంతటఁ బోకిటువచ్చె నేమొ మ
జ్జారె కకుత్స్థసంశసదృశం బొకొ యీదృశధర్మ మక్కటా.

141

గీ. లంక నీరయ్యెఁ బ్లవగవాలానలమున, మైథిలితపోనలమ్మన మడిసి తీవు
నింత శోకానలం బాత్మ నెఱియ నుఖిత, నైన ననుఁ జంపునే యీచితానలంబు.

వ. అని మఱియు దివసావసానసమయంబున సవితృప్రభయుంబలె భగవంతుండైన
వైశ్యావరనియందుఁ బ్రవేశించి చంద్రునిఁ జంద్రికయుంబలె మేఘుని మెఱుం
గు తెఱంగున ని న్ననుగమించి నిరంతరవిరహదహనదందహ్యమానం బయిన
యీశరీరంబు శాంతిం బొందించెద నని కరుణంబుగాఁ బరిచేవనం బొనర్చు
మందోదరిని మందిరంబునకుం బనిచి నిజానుమతిని నిశాచరపతికి యథావిధి

గాఁ బితృమేధంబు నిర్వర్తించి నవిధంబున సమేధమానహిమంబు డై వర్తించు
విభీషణు నశేషరాజ్యాధిపతిఁగా రఘుపతి యఖిలసౌధాహృతంబు లగుతోయం
బులఁ దోయదం బనలాకులం బగువనస్పతింబలె నభిషిక్తుం గావించె. 148

గీ. అంత రాఘవచరితవట్టాభిషేక, సమధిగతరాజ్యఁ డగువిభీషణుఁడు పొలిచె
సనుదినవివృద్ధమండలుండగుచుఁజండ, రుచినుధాపూరణమునఁజంద్రుండువోలె.

క. నీత న్నిభృతవిభీషణ, నీత స్సతులం దుదారనిర్మలశీలఁ
ఖ్యాతం గనుఁగొని మనుకుల, నేతకు మది హర్షశోకసవిడం బయ్యెన్. 145

— * నీత యగ్నిప్రవేశము. * —

వ. అనంతరం బరుంధతియుంబలె పవిత్రచారిత్రనిధి యన ధర్మతీపుత్రి పతివ్రతా
శిరోమణి యని తెలియంబడియును మర్త్యధర్మం డైనపరమపురుషునకును
లోకంబునకును బ్రత్యాయనంబునకై పురందరముఖు లగుబద్ధిర్ముఖులును
భగవంతుం డగునరవిందాననుండును సాక్షులుగాఁ బునరుదయంబునకై వన
రుహబంధునిం బ్రవేశించు నిందుకళయుంబలె సముజ్జ్వలజ్వలనంబు బ్ర
వేశం బొనరించె. 196

గీ. పూతచారిత్ర యయ్యును భూమిపుత్రి, నిజవిశుద్ధికినై హవ్యభుజునిఁ జొచ్చె
నతఁడు నపవిత్రవస్తుసంగతనిజాఘ, దమనుఁ డయ్యెను దత్ప్రవేశమునఁజేసి. 147

క. అనలానుచంగమునఁ బావనఁగా జానకి నెఱింగి వైభాతికవే
శను భానుఁడు ప్రభనుంబలె, నినకులుఁడు పరిగ్రహించె నెల్లరు మెచ్చన్. 148

వ. మఱియు దాశరథి యధిగతనిజప్రశంసావిధానం డగువిభాతచేతఁ బ్రదర్శ్య
మానుండును నారూఢవిమానుండును మహారథుండు నగుదశరథునకుం బ్రణ
మిల్లి తదీయశాసనంబు శిరసావహించి దురంబునఁ గాలధర్మంబు నొందినవా
నరోత్కరంబును శాకశాసనవరంబునం బ్రతికించి వారిచే ననుగమ్యమానుం
డును బ్రమోదమానమానసుండును సుగ్రీవునితోఁ గృతసంభాషణుండును
నగుచు విభీషణుఁ గరుణారసంబుతో విలోకించుచు జానకీలక్ష్మణులతోడం
గూడ నయోధ్యాప్రయాణాభిముఖుం డై కామచరంబును గౌరేరంబును నగు
విమానం బధిరోహించె. 149

క. మణిపుష్పకగతుఁ డై తత్త్వణమున లంగోపకంఠదశకంఠరణాం
గణములు సింధువు సేతువు, నణమధ్యకుఁ డెలిపికొనుచు నవ్వీధుఁ డరిగెన్. 150

గీ. పుష్పకంబది యెంతెంతపొడవు పోవు, నంతకును నింగి విరివయ్యె నతివ చూడు
పుడమినొకనల్వలముబలె జడధివోవ, నగచరులు మారుతికిడెల్పి నగెదరిందు.

క. ఎయ్యది దవునవ్వలఁ గని, నెయ్యముతో నీకుఁ దెల్ప నేఁ గోరితిన్
యొయ్యారి విచిత్రముగా, నియ్యది నది వెనుకఁబడి యవ్యశ్యతఁ జెందె. 152

వ. తరుణి ధరణిసతా కనుఁగొను ముత్తుంగమహీరుహానీకం బగుఋశ్యమూకం
బి. యిందుముఖి బిందునోవరం బిది గంధసింధురగమనా కబంధనిగఁంధన
వసుంధర యల్లది కరభోహా ఖరాదికలహస్థలం బిది మధురవన్దాలాపా మన
పర్ణశాల యిది కురింగలోచనా కుహనామృగమృగయావనం బిది కుటిలా
యాతకబరీ గోదాపరీమహానది యిది కుంభికుంభస్తనీ కుంభసంభవాశ్రమం
బిది విలాసపతి విరాధవిధ్వంసకభూమి యిది యంగనాలలామా యత్రిమునీ
శ్వరాశ్రమం బిది విదేహరాజపుత్రీ విచిత్రకూటం బైనచిత్రకూటం బిది యని
పీనులకు సువత్రైస వింతివింతకథ లెకించిచుచు భాగీరథీతీరంబునందుఁ జా
వనం బైనభరద్వాజతపోవనంబు చేరి మహీగర్భశుక్తిమాక్తికమణి యగుమ
హిళామణిం జూచి మతియు నిట్లనియె. 153

గీ. సకీయ నిద్రాణబద్ధిణశాన్తసపార, నానుభవ మయ్యె నిదిగొ ఘణాధరంబు
కథాబుకంతి కంఠీరవకరిజముల మృగంబు కంఠావినోదనోత్కంఠి కంఠ. 154

వ. అంత. 155

— * ధరతగులు రాము వెనుకొనుట. * —

సీ. మహితభరద్వాజవిహితాతిథేయుఁ డై దవువగాఁ జని యయోధ్యాసమీప
మొంది మ్రోల సమీరనందనావేదితోదంతుఁ డై గురుని ముందట నిడికొని
యానందబాష్పధారాపూర్వమాణలోచను లై ననన్తంత్రిజనులతోడ
వచ్చు పావనతపోవ్రతరతు నాజానభక్తిసంభరితుని భరతుఁ గాంచి

గీ. సమధికోత్సాహవాత్సల్యసాహృదములు, డెందమునఁ గందలింప నమందగతిఁ
యక్షరాజవిమానంబు నవతరింప, మానవాధీశుఁ డుత్కంఠమానుఁ డగుచు.

వ. విదేహరాజపుత్రం గనుంగొని వెండియు నిట్లనియె. 156

క. చదలుననుండి విమానం, బిది నాహృదయము నెటింగి యెంత డిగియెనో
ముదితా యంతంతకు భువి, గదిసెడు నీమీఁదఁ బ్రేమగలుగుట ననఁగ. 157

గీ. అతివత్తో నిట్లు ముచ్చట లాడికొనుచు, దండనిలిచినయినజుకై దండఁ బూని
ప్రణతుడై విధిఁపఁబడుమార్గంబుచూప, మండవమునకుఁ జీగియెరమ్మనుజవిఘడు.

చ. మువము దలిర్పఁ బావకలు ముందు నుంచి కను నివసీతుడై
సదముల మీఁద వ్రాలునతిభక్తితుంక భరతు స్థయాభుడై
యాదనున లేవనెత్తి యురచూచిది యో విడఁజూలఁడయ్యెఁ జో
పనపడి రానుఁ జాతలితఁబడి శరదేహము సంస్పృశించుచుకా.

160

గీ. ఆర్యసమ్మతసుఖముఁ డై నలమ్మ
ఁబనిని గొఁగిటఁ జేర్చి కన్గొనుచు నెలరె
భరతుఁ డతఁడుచు సలరె నాభరతు మిదృఢ
సమాజభక్తివ్రతుని రాజ్యసౌఖ్యవిముఖు.

161

వ. అంత భరతుండును బురితో భివాదితఁగూర్చి జోలాలననిఘ్నుండగు శత్రుఘ్నుం
డునుం దానును జనకనందనకుఁ బ్రణామం బొనర్చి యవరోధవఘాసమేతు
లగుసుగ్రీవదశగ్రీవానుజుల రాజ్యాధిపతుల యథోచితోపచారకీర్తుల సంతో
షితస్వాంతులం జేసి యామంత్రితమంత్రితోకుండును నాలోకి నానుఁ జీత
పారవర్గంబును నగునగజన్ముని నిజావసథంబుఁ జేర్చె నందు.

సీ. రమణీయసుగుణాభిరాముఁ డౌరాముండు బాసకీసౌమిత్రిసహితుఁ డగుచు. 147

ననువమవాత్సల్య యైనకౌసల్యకు నవయశశ్శైల్యశో కాతిరేక
యైనకై కేయిక సతిపవిత్రచరిత్ర యైనసుమిత్రకు నతులభక్తి
గరిమసాప్తాంగంబుగ నెమస్కృతులు చేసి తగనిజాతోకనింతహర్ష

గీ. కందభితలై నవారిచే గలశబలధ
లహరికలచేతఁ బ్రతిసాకలాసిధి బలె
మతియు మతియును బరిభవ్యమూలఁడగుచు
ఁడెందమునయందు నిద్రింపనంద మొందె.

163

— * శిరావపట్టాభిషేకము. * —

ఉ. బంధురతేజఁ డజ్జలజబంధుతనూజుఁడు పంప దైత్యుని
గ్గంధరుఁ డౌజగత్పతిని రాముని దారభిషిక్తుఁ జేయఁగా
మంథరయానము నివ్విడిచి మంథర నాత్మఁ దలంచుచు న్వేన
స్నింధులనుండి తీర్థములు నేనగఁ దెచ్చిరి వానరోత్తముల్.

164

రాముఁ జలంకృతుఁ డై యమాత్య

లృభాభిషేక మంగీకరించి

మనకుఁ గోప రథ మొందె బొందెనలము

పుండు యి గుండును మనోరథమును.

165

రాముని జలంకృతుడై యమాత్యులచేత బహుయమానధవళవా
జనుండును బరిజనాచారిని రథంతో దస్తవిమలముక్తాతప్రతుండును విచిత్ర
శతమును చేపచారులును నామాధశతాంగమాతంగులును నలంకృతాం
గును నగునాశోక్ల వంగపుంగవులచే ననుగమ్యమానుండును బ్రవర్త్యమాన
మాక్షతలాతోచారుడు నగురఘువీరుడు పౌరుపురింధ్రీకదంబసంరంభచ
మంజుమంబీమిశి కాంచీవలయవాచాలితవాద్యమానమాంగళికభేరిమృ
గ శంఖాదివివిధరవశ్రవణసమయోచ్చలితసామోదపౌరసంబాధంబును సా
ంతాంగమాక్షచరిత్రశ్రీతసుకూటాక్ష చ్ఛటానీతోత్పలదామ తోరణాభిరామ
భావ్యంతరంబు నగునయోధ్యాపురంబుం బ్రవేశించి.

166

శీమశీపిరవిహరింకేత మై తనరాసుసాకేత మొంది

గీ. సకీయనీతిసంపన్ను లై యొల్పుతమ్ముల నాదరించుచు మోదమెనంగ

కింనుతనూభవప్రముఖుల నెల్లను నిజనిజపదముల నెలవువటిచి

అవకాశవృన్దనతోడఁ గూడి న్వచ్చంద్రుఁ డై సామ్రాజ్యసౌఖ్యములను

నుభవింపుచు ఘనసారహారజాల, పాదసిరికీర్తివైభవామోదిని యగు

నిఖిలమేదినిఁ బాలించె నీశుక్రబల, ధన్యగుణహరి రామాభిధానశౌరి.

167

మృష్ణవిశానిరాకరణధూర్వహ చార్విహరాననోజ్జన

త్సుష్కరపత్రనేత్ర మతిబోధన మానసుయోధనా మిత్ర

న్నిష్కపటప్రచార మనునీతిసరణ్యుసార సారవ

న్యష్కయణీపయోమధురభాషణ బంధుసమాజపోషణ!

168

బాలామానసమోహన, వీలామకరాంక కేళి కుకురీ బం

గాలీ ధృతముకురీత్యాంబూలకరంకాసిభేటముఖిన్వచవిహ్ని !

169

ంచచామరము. వరాటలాటభోటభోజవత్సమత్స్యగౌడగూ

ర్జతోత్రాధాదిరాట్నరంపరాశిరఃకిరీటనం

ఖ్యరింఖదజ్జరాగరత్న కాంతిరంజితాంఘ్రియు
గ్గరోచమాన ! యాచమానమానవామరమా !

గద్యము. ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వరవరప్రసాదసమాసాదిత సరసకవితా
వాసిష్ఠవంశక్షీర్తిప్రతిష్ఠాసంపాదక ఋగ్వేదికవీతిరువేంగళార్యకలశరత్నాక
శర జగద్విఖ్యాతకవిరాజకంఠీరవబిరుదాంక వేంకటాచలవతిప్రణీతం శై
పూరామాయణం బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రబంధపరిపూర్తిశోభ
సం లైనయష్టమాశ్వాసము.

సర్వము సంపూర్ణము.

